

RELIGIOONI ROLLIST IISRAELI JA PALESTIINA KONFLIKTIS IISRAELI USULIS- POLIITILISTE LIIKUMISTE NÄITEL

SEVERIN ISRAEL

Sissejuhatus¹

Juutide ja araablaste vaheline kaasaegne konflikt sai alguse umbes sadakond aastat tagasi, kui algas juutide massiline naasmine Palestiina aladele. Vaatamata tõsiasjale, et juutidel polnud sajandeid niisugust territooriumi, mis oleks liitnud rahva tervikuks, on nad suutnud säilitada ühtset vaimu, mis kulmineerus 1948. aastal kaasaegse Iisraeli riigi rajamisega Jordani jõe ja Vahemere vahelisele maaribale.

Peale juudiriigi loomist on olukord Lähis-Idas püsinud suhteliselt ebatabiilsena, pakkudes rahvusvahelisele pressile pidevalt ainet juutide ja araablaste veristest kokkupõrgetest. Kuigi esmapilgul on tegemist lokaalse konfliktiga, on tegelikult küsimuse all kogu Lähis-Ida piirkonna poliitiline stabiilsus, mille maailmapoliitilist rolli ei tohiks alahinnata.

Lokaalsete konfliktide puhul leiab tänapäeval üha rohkem kajastamist ka religiooni roll nendes konfliktides. Eesti lõimumine rahvusvahelistesse ühendustesse ja organisatsioonidesse ning osalemine erinevates rahvusvahelistes rahutagamis-operatsioonides tingib vajaduse mõista erinevate konfliktide ja nendes osalevate poolte motivatsiooni, olgu nendeks motiivideks siis poliitilised, majanduslikud või hoopis religioossed huvid. Käesoleva kirjutise eesmärgiks ongi määratleda religiooni osa Iisraeli riigis nii juudi rahvale kui riigikorraldusele üldiselt, ning seejärel vaadelda, kas ja mil määral etendavad religioossed huvid ja veendumused rolli ka Iisraeli ja Palestiina konfliktis. Samuti püütakse selgusele jõuda, kes

---

¹ Käesolev artikkel põhineb diplomitööl, mille kaitsmine toimus Kaitseväge Ühendatud Õppeasutustes 2004. aasta detsembris, seega veidi enne seda, kui Iisraelis algas niinimetatud "Gaza sektori evakueerimise kampaania". 20. veebruaril 2005 kiitis Iisraeli valitsus 17 poolt- ja 5 vastuhäälega heaks Gazast ning Põhja-Samaariast lahkumise ja asunduste evakueerimise plaani. 12. septembril kell 6.40 lahkus viimane Iisraeli armeekonvoi Kissufimi kontrollpunkti kaudu Gazast, lõpetades sel moel 38 aastat kestnud viibimise piirkonnas ja jättes Gaza täielikult palestiinlaste omavalitsuse kontrolli alla.

on selles valdkonnas need tegijad, kellel on mõjuvõimu riigi tasandil ja kes suudavad seega mõjutada Iisraeli poliitikat ka Palestiina ja palestiinlaste küsimuses.

Lühiülevaade tänapäeva Iisraeli rahva, territooriumi ja riigi ajaloolis-religioosest taustast

1. Heebrea hõimude kujunemine ja Kaananimaa asustamine

Iisraeli varane ajalugu ja religioossed kogemused on talletatud Piiblis, vanade raamatute kogus, milles on jäädvustatud, kuidas Jumal on end ilmutanud inimesele teatud ajas ja teatud kohas.² Selliselt on Piibel mänginud tähelepanuväärset suurt ja pikaajalist rolli mitte ainult juutide, vaid ka kogu Lääne ja ortodokssete tsivilisatsioonide arengus.

Heebrea Piibel, mida meie tunneme Vana Testamendina, on juutide religiooni, ajaloo ja kultuuri alusena jäänud praeguse ajahetkeni kõige tähtsamaks Iisraeli varase ajaloo allikaks³. Juudi õpetlased jagavad oma Piibli raamatud kolme ossa: Moosese seadus (Seadus), Prohvetid ja Kirjad. Kõige esimene ja tähtsaim osa juutidele heebrea Piiblis on Seadus ehk Toora, mis koosneb viiest Moosese raamatust (*Pentateuh*)⁴. Kuigi need viis raamatut oma sisult väga erinevad, jutustavad nad tegelikult ühe loo, näidates Jumalat toimimas mitte üksnes Loojana, vaid ka üksikisiku ja ühe rahva kutsujana temale kuuletuma⁵.

Heebrea rahva tekkimist kirjeldab Tooras Esimene Moosese raamat. Siin on kirja pandud see, kuidas Jumal tegi Aabrahami ja tema järglastega lepingu, millega andis neile igaveseks ajaks Kaananimaa⁶, mis on võrdne

---

² Vt **Piiblientsüklopeedia**. Tallinn: Eesti Raamat, Logos, 1996. Lk 10 [Edaspidi *Piiblientsüklopeedia* 1996.]

³ Vt **E. Saks, T. Saks**. Püha maa Iisrael. Tallinn: Eesti entsüklopeediakirjastus, 1998. Lk 14. [Edaspidi *Saks* 1998.]

⁴ Vt **H. M. Orlinsky**. Ancient Israel. New York: Cornell University Press, 1954. Lk 4. [Edaspidi *Orlinsky* 1954.]

⁵ Vt **Piiblientsüklopeedia** 1996. Lk 87.

⁶ Vt 1 Ms 15:18–21: “Sinu soole ma annan selle maa Egiptuseojast kuni suure jõeni, Frati jõeni, keenlased, kenislased, kadmonlased, hetid, perislased, refalased, emorlased, kaananlased, girgaaslased ja jebuslased.”; 17:7–8: “Ma teen lepingu enese ja sinu vahel, ja sinu soo vahel pärast sind, igaveseks lepinguks sugupõlvedele, et ma olen Jumalaks sinule ja su soole pärast sind. Ja ma annan sinule ja su soole pärast sind selle maa, kus sa võõrana elad, kogu Kaananimaa, igaveseks omandiks. Ja mina olen neile Jumalaks!” Seda maad on nimetatud ka “Töötatud maaks”.

tänapäeva Iisraeli ja Läänekalda territooriumiga. Siinkohal on oluline teada, et Piibli järgi on see maa jumaliku töotuse objekt: mitte ühtegi teist piirkonda maailmas pole Jumal lubanud ühele kindlale rahvale⁷. Aabrahami, kes esimesena selle töotuse sai, loetakse paljude rahvaste esiisaks⁸. Tema poegadest said alguse araabia, assüürlaste, letuuslaste, leumlaste ja midjanlaste hõimud⁹. Kuigi ka Ismael, keda peetakse araabia hõimude esiisaks, oli Aabrahami poeg¹⁰, langetas Jumal siiski lepingut tehes otsuse Aabrahami seadusliku poja Iisaki kasuks¹¹.

Heebrea hõimude arenemislugu algab Vana Testamendi järgi Aabrahami teise poja Iisaki lapsest Jaakobist, kellel oli nelja naisega kokku 12 järglast¹² ning keda peetakse heebrea kaheteistkümne hõimu esiisadeks¹³.

Jumal on kõne all oleva maa andmist Iisraeli rahvale kinnitanud ka Jaakobile antud töotuses. Esimeses Moosese raamatus on kirjas, et Jumal ilmutas ennast Jaakobile: “Jaakob on su nimi. Ärgu hüütagu su nime enam Jaakobiks, vaid su nimi olgu Iisrael! /.../ Ja maa, mille ma andsin Aabrahamile ja Iisakile, ma annan sinule; ka sinu soole pärast sind ma annan selle maa” (1 Ms 35:10–12). Ja Jaakobist põlvnevat rahvast hakati-gi kutsuma Iisraeli rahvaks¹⁴.

Sajandeid hiljem ütles Iisraeli rahva juht Mooses Jumala nimel Iisraeli rahvale, enne kui nad ületasid Jordani jõe, et töötatud maad oma valdusse võtta: “Vaata, mina annan selle maa teile ette: minge ja pärige maa, mille Issand on vandega töötanud anda teie vanemaile, Aabrahamile, Iisakile ja Jaakobile, neile ja nende järglastele pärast neid!” (5 Ms 1:8). Heebrea Piibli Psalmide kogus (Laulud)¹⁵ on kõik eelnevalt öeldu kokku

⁷ Vt **L. Lambert**. *Israel – Zentrum der Weltgeschichte?* 2. Aufl., Neuhausen-Stuttgart: Hänssler, 1992. Lk 34. [Edaspidi **Lambert** 1992.]

⁸ Vt 1 Ms 17. peatükk. Aabramist sai Aabraham ehk “paljude rahvaste isa” 99-aastaselt, kui Jumal end talle ilmutas, töötatud maa pärimist kinnitas ja lepingu märgiks Aabrahami soo meessoost esindajatelt ümberlõikamist nõudis.

⁹ Vt 1 Ms 25. peatükk.

¹⁰ Ismaeli ema oli Aabrahami egiptlannast teenija Haagar, kes sünnitas poja siis, kui Aabrahamil polnud oma seadusliku naise Saaraga veel last sündinud. Vt 1 Ms 16. peatükk.

¹¹ Vt 1 Ms 17:19–21.

¹² Vt 1 Ms 35:23–26.

¹³ Vt **Country Studies**. “Israel”. 2003. Kodulk., <http://countrystudies.us/israel.17.06.2004> [Edaspidi **Country Studies** 2003]

¹⁴ Vt **Saks** 1998. Lk 20.

¹⁵ Laulud on 150 hümnist, palvest ja luuletusest koosnev kogumik, millest sai pagendusejärgsel ajal iisraellaste laulu- ja palveraamat.

võetud sõnadega: “Tema, Issand, on meie Jumal, tema kohtuotsused on igal pool maailmas. Ta peab igavesti meeles oma lepingut, sõna, mille ta on andnud tuhandele põlvele, lepingut, mille ta on sõlminud Aabrahamiga, ja oma vannet Iisakile. Ta seadis selle Jaakobile määruseks, Iisraelile igaveseks lepinguks. Ta ütles: “Sinule ma annan Kaananima, see on teie pärisosa!” (Ps 105:7–11).

Teine tähtsündmus Iisraeli rahva ajaloos toimus põgenemisel tagasi Kaananimaale, kui Jumal andis Piibli kohaselt Siinai mäel Moosesele kiviplaadid Seaduse ja Käsud¹⁶. See seadustekogu, mis oli esitatud lepinguna, kus peaosaline oli Jumal ja lepingu teine pool iisraeli rahvas, on mõjutanud juutide moraalsel elu kogu nende ajaloo vältel ning on teinud iisraeli rahvast Jumala rahva.

Ajaloolaste arvates võis heebrea hõimude siirdumine Egiptusest tagasi Kaananimaale alata umbes 13. sajandil eKr. Paraku pole peale Vana Testamendi ühtki kirjalikku allikat, mis räägiks otseselt Kaananima hõivamisest iisraellaste poolt.¹⁷ Arvatavasti toimus heebrealaste siirdumine Kaananimaale pikema aja jooksul ja nad sulasid seal kokku Kaanis varem elanud hõimudega, kes olid kõik semiidi päritolu ja kõnelesid lähedasi keeli. Ka eluolult ning harjumustelt ei erinenud põlluharijatest kaananlased iisraellastest märgatavalt. Erinevus oli ainult religioonis, mis kaananlastel oli polüteistlik ning kus puudusid sellised suured kõlbelised elujuhised nagu Kümme käsku ning täielik kuulekuse nõue oma Jumalale, kelle kõrval pole teisi.¹⁸ Igal juhul tekkis uus rahvus, kes nimetas end heebrea rahvaks, alles pärast tagasipöördumist Kaananimaale. On teada, et ajavahemikus aastatel 1200–1025 eKr asustasid heebrealased kõigepealt Kaanani inimtühjad mägised alad Juudamaal ja Galileas. Heebrealaste asualade vahele jäid Kaanani vanade hõimude valdused ja sellised hästikindlustatud linnad nagu Jeruusalemm, Megiddo, Taanak ja BeetSean. Sellel ajal olid rahva vaimseteks juhtideks kohtumõistjad ja prohvetid. Pidevalt oli heebrealastel oma naabritega sõjalisi kokkupõrkeid. Peagi sai kõikidele heebrea hõimudele selgeks, et üksi ei suudeta vaenlase vastu võidelda ning 1025. aastal eKr ühinesid hõimud kuningriigiks. Sellega lõppes periood, mida nimetatakse kohtumõistjate ajajärguks, ja algas Iisraeli riigi ajalugu.¹⁹

¹⁶ Vt 2 Ms 24:12.

¹⁷ Vt **Piiblientsüklopeedia** 1996. Lk 45–46.

¹⁸ *Ibid.* Lk. 284–287.

¹⁹ Vt **Saks** 1998. Lk 23–24.

2. Kuningriikide aeg

Teine suur osa Heebrea Piiblis, Prohvetid, sisaldab kaheksat raamatut ja kirjeldab umbes 750–800 aastat kestnud perioodi Iisraeli rahva ajaloos, üldjoontes kuni 6. sajandi lõpuni eKr. Siia mahuvad Kaananimaa vallutamised, kuningriigi jagunemine kaheks osaks – Iisraeliks ja Juudamaaks – ning nende häving.²⁰ Pärast kuningas Saalomoni surma, aastal 928 eKr, jõudis lõpule Iisraeli riigi kuldne ajastu ning kuningriik lagunes kaheks. Saalomoni poja Rehabeami vastu tõstsid mässi kümme põhjapoolset suguharu, kes kuulutasid kuningaks Jerobeami. Iisraeli (Põhjariigi) pealinnaks sai Sekemi linn²¹. Seda riiki on nimetatud mitmeti – küll Iisraeliks, aga ka suurima hõimu järgi Efraimi riigiks ning hilisema pealinna Samaaria järgi Samaariaks²². Juutide ajaloos esimene suur katastroof toimus 722. aastal eKr, kui assüürlased, kes olid juba 9. sajandi keskpaigast eKr rünnanud korduvalt Iisraeli riiki ning seda maksustanud, vallutasid Samaaria. Iisraeli riigist sai Assüüria provints ning piirkond asustati võõrastega²³. Suurem osa elanikest küüditati Assüüria (Assuri) teistesse piirkondadesse (Aramimaale ja Paabelisse), nad assimileerusid kiiresti ning kadusid ajaloost jäädavalt. Sellest ajast kadus ka mõiste “iisraelased”. Kõiki juudi rahvaid hakati kaheteistkümmne suguharu seast kõige tugevama, Juuda hõimu järgi tähistama heebreakeelse nimetusega *jehudi*²⁴.

Esimese Iisraeli kuningriigi lagunemise järel tekkinud lõunapoolse riigi kuningaks sai Saalomoni poeg Rehabeam, kes hakkas Juuda ja Benjaminini hõimu toel valitsema Juuda riiki, mille pealinnaks oli Jeruusalemm.²⁵

²⁰ Vt **Orlinsky** 1954. Lk 4.

²¹ Sekem, mis oli pikka aega iisraelaste tähtis jumalateenimis- ja valitsemiskeskus, jäi püsima ka pärast Iisraeli kuningriigi langemist. Sellest sai juutide silmis eba-jumalateenijate samaarlaste kõige tähtsam linn, kuhu nad ehitasid ka oma templi. Vt **Piiblientsüklopeedia** 1996:274.

²² Vt **Saks** 1998. Lk. 35.

²³ Piiblis on sellest juttu 2. Kuningate raamatu 17. peatükis. Kohale jäänud elanikud segunesid uusasukatega, selle tulemusena tekkisid samaarialased.

²⁴ “*Jehudi*” ehk juudid on rahva ühisnimetus Iisraeli ja “heebrealaste” asemel.

²⁵ Vt **Saks** 1998. Lk. 35

3. "Babüloonia" (Paabeli) vangipõlv ja diasporaa algus

Babüloonlased (paabellased) ja meedlased vallutasid 612. aastal eKr assüürlaste pealinna Niinive ning hakkasid allutama kogu Assüüria maailmariiki. Babüloonlaste vastu suunatud Juuda kuningriigi mäss, mille õhutajateks olid egiptlased, suruti 597. aastal eKr maha ning kuningas ja paljud ülikud viidi asumisele. Algas niinimetatud "Paabeli vangipõlv". Uus mässukatse kuningas Sidkija juhtimisel tõi kaasa Jeruusalemma piiramise ning teise suure katastroofi, kui 586. aastal eKr Jeruusalemm pärast pikka piiramist vallutati ja hävitati, ning Juudamaa langes babüloonlaste kätte. Templiaadred viidi Paabelisse, tempel ise hävitati ja linnaelanikud pagendati. Teistest piirkondadest tulnud asukad hõivasid maa.²⁶ See oli Juuda riigi lõpp ning diasporaa ehk rahva hajutatuse algus võõrsil pärast sunnitud väljarännet²⁷. Sellest ajast on enamused juutidest elanud väljaspool praeguse Iisraeli piire.

Olles lialai puistatud teistesse Lähis-Ida riikidesse, tuli juutidel leida võimalusi, kuidas oma identiteeti säilitada. Nii pöörduti oma usuliste seaduste ja rituaalide poole, mis hoidis kogukonda koos. Sellest ajast alates, kui Saalomon oli ehitanud Jeruusalemma templi, oli see olnud juudalaste usukeskuseks ja Jumala teenimise kohaks. Babüloonlased olid aga templi hävitanud. Nii muutusid eriti tähtsaks osaks juutide elus niisugused usutavad, mida oli võimalik täita ka võõrsil olles: ümberlõikamine, hingamispäeva ehk sabati pidamine, usupidustused ja söömisseedused.²⁸ Juuda häving ja Jeruusalemma langemine oli juudalastele väga rängaks löögiks, sest nad olid kaotanud Jumala poolt antud maa. See kaotus tekitas eksistentsiaalseid küsimusi, miks niisugune katastroof rahvast tabas, muuhulgas ka kahtlusi, kas Jumal on oma tötust murdnud ja oma rahvast loobunud²⁹? Juudalased olid sunnitud oma arusaamu ja põhimõtteid Jumalast ning eelkõige endast kui Jumala poolt valitud rahvast kriitiliselt ümber hindama. Senisest enam hakati oma usus nägema ühtekuuluvustunde ja

---

²⁶ Vt *Piiblientsüklopeedia* 1996. Lk 328.

²⁷ Vt *Saks* 1998. Lk. 49

²⁸ Vt *Country Studies* 2003. Kodulk., 17.06.2004

²⁹ Juba näiteks 3. Moosese raamatus on edastatud Jumala tötused sõnakuulelikele ja karmisõnalised ähvardused sõnakuulmatutele, st neile, kes ei järgi Seadust ja eksivad Jumala tahte vastu: "Ma teen teie linnad varemeiks ja hävitan teie pühamud, ja ma ei salli enam teie meeldivat lõhna. Jah, mina ise hävitan maa, nõnda, et teie vaenlased, kes seal elavad, pööraselt kokkuvad. Teid ma aga pillutan rahvaste sekka ja paljastan mõõga teie taga. Teie maa laastatakse ja teie linnad muutuvad varemeiks." Vt 3 Ms 26:31–33.

identiteedi väljendust. See oli aeg, mil oma ennustustega kerkisid esile prohvetid, kes põhjendasid hävingut rahva sõnakuulmatuse ja uskmatusega, ning kuulutasid, et Jumal ei ole oma rahvast siiski maha jätnud ning annab talle tagasi Tõotatud Maa.³⁰

Pärast seda, kui pärslased 539. aastal eKr Babüloonia vallutasid, lubati juudalastel küll tagasi pöörduda ja tulevikus koguni tempel taastada, kuid kojuminejaid oli vaid mõni tuhat. Paljud juudalased jäid elama Pärsia suurriigi teistesse osadesse. Kui tempel taastati, jäi see diasporaas elavatele juutidele kaugeks ning nende kultusliku elu keskmeks kujunes kohalik sünagoog. Juuda aladele tagasi tulnud pagulased moodustasid väikese, raskustes vaevleva kogukonna, mida ümbritsevad vaenulikud rahvad pidevalt ohustasid.³¹ Juudamaa jäi väikeseks Pärsia ääremaadel asuvaks provintsi nimega *Jehuda*. Umbes kaks sajandit väldanud suhteliselt rahulik aeg lõppes Aleksander Suure vallutustega ning Kreeka maailmariigi tekkega algas hellenismi ajajärk ka juutide elus.

4. Palestiina sünd

Hellenistlikul perioodil oli juudi rahvale ning maale suur mõju, mis ulatus ehituskunstist kuni maailmapildini. Hellenistlik mõte imbus sügavale juudi ühiskonda, kuigi 2. sajandil eKr. toimunud Makabeide³² iseseisvusliikumine vabastas Juudamaa vähemalt poliitiliselt mõneks ajaks Süüria kreeka kuningatest.³³ Aegamööda kasvas roomlaste ülevõim, 1. sajandil eKr kehtestasid roomlased oma võimu ka Süürias ja Palestiinas. 63. aastal eKr hõivasid roomlased Jeruusalemma ning Juuda allutati Roomale. Juutidel säilis siiski usuvabadus ning neil oli ka oma kuningas (Herodes Suur, valitses kuni 4. aastani pKr), kelle ajal küll toimus uue templi

³⁰ Vt *Piiblientsüklopeedia* 1996. Lk 331.

³¹ *Ibid.* Lk 332–333.

³² Makabeid (Hasmoneid) olid juudi valitsejasugu 2.–1. sajandil eKr, kes aastast 166 eKr juhtisid vabadusvõitlust Seleukiidide (Süüria) ülevõimu vastu, mis oli ajendatud vägivaldsest juudivaenulikest ning nende usulisi tõekspidamisi solvavast helleniseerimispoliitikast. Ülestõusu keskuseks oli Jeruusalemm, mis vabastati võõrvõimu alt ning kus rüvetatud tempel taas sisse pühitseti (seda meenutab tänaseni *hanukka* ehk templipühitsemise püha). 142. aastal eKr saavutasid Makabeid Juudamaale sõltumatus, Aleksander Jannai ajal (103–76 eKr) hõlmas Makabeide riik peaaegu kogu Palestiina. Viimased Makabeid olid kuni aastani 37 eKr Rooma vasallid. Vt **Antiigileksikon** 1985. Lk 222. [Edaspidi *Antiigileksikon* 1985]

³³ Vt *Piiblientsüklopeedia* 1996. Lk 334–335.

ehitamine Jeruusalemma, kuid kes julma isevalitsejana juutide poolehoidu ei saavutanud. 6. aastal pKr. läks võim täielikult roomlaste kätte ning Süüria provintsi koosseisus olevat Juudamaad haldas Rooma prokuraator (asehaldur)³⁴. Juutide seas oli suur mõjuvõim aga ülempreestril, samuti omavahel rivaalitsevatel usulis-poliitilistel rühmitustel³⁵.

Suureks tagasilöögiks oli 66. aastal pKr puhkenud Juudi sõda – juba varem puhkenud ühiskondlike rahutuste kõrgepunkt –, mis 67. aastal muutus Rooma-vastaseks rahvuslikuks ülestõusuks. 70. aasta kevadel vallutasid roomlased hilisema keisri Tituse juhtimisel Jeruusalemma ning purustasid sealse templi.³⁶ Templi hävimine oli juutidele suureks moraalseks hoobiks. Jeruusalemma templikultus oli lõplikult hävitatud, seda asendas nüüdsest sünagoogides peetav sõna- ja palvejumalateenistus.³⁷ Pärast roomlaste otsust ehitada Jeruusalemma asemele uus roomalik linn hakati valmistuma uueks sõjaks.

Juutide viimane lootus roomlaste ikke alt vabaneda – Bar-Kochba³⁸ ülestõus – suruti 135. aastal veriselt maha. Keisri väed vallutasid uuesti Jeruusalemma ning algasid tõsised repressioonid. Juutide riik lõppes poliitilise ja usukeskuse kaotamisega: juutidel keelati surma ähvardusel siseneda Jeruusalemma, mis Rooma kolooniana kandis nimetust *Aelia Capitolina*.³⁹ Et võtta juutidelt lootus oma riigi taastamisele, otsustati

³⁴ Rooma prokuraator haldas Juudamaad aastatel 6–41 ja 44–46 pKr. 70. aastal pKr. sai Juudamaa omaette provintiks (*Ibid.*).

³⁵ *Saduserid*, kelle hulka kuulusid paljud preestrid ja suur osa *Sanhedrinist*, juudi kõrgeimast valitsus- ja kohtuorganist, olid koostöövalmid valitseva võimuga ning usuküsimustes alalhoidlikud. *Variserid* moodustasid juutide keskkihi, olid opositsioonis saduseridega ja võitlesid üldiselt kuningavõimu ning välismaise ülemvõimu vastu. Usuküsimustes olid variserid üliranged, hoidsid kinni Seaduse igast nõudest ja kaldusid mõtlema viisil “mina-olen-püham-kui-sina”. Peamiselt varatuid kihte esindasid *seloodid*, kes ootasid võitlevat Messiat ehk Lunastajat, kes toob rahvale vabaduse, ning olid valmis messiaajastu saabumist relvastatud sekkumisega toetama. *Esseenid* valmistusid palve ja askeetliku eluga lähitulevikus saabuva viimsepäeva vastu ning eraldusid muust rahvast kloostrialaadsetesse kogukondadesse, kus paljusid usulisi eeskirju järgiti teravdatult. Vt **Antiigileksikon** 1985. Lk 222–223.

³⁶ Vt. **Saks** 1998. Lk. 72.

³⁷ Vt **P. Maser**. *Judentum*. – V. Drexsen u.a. (Hrsg.). 1988. *Wörterbuch des Christentums*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus. Lk 569.

³⁸ Bar-Kochba (Tähepoeg), õieti Simon bar Koseba, oli juutide viimase suure roomlastevastase ülestõusu (132–135 pKr) juht keiser Hadrianuse ajal. Tal õnnestus esialgu osa Juudamaast vabastada ning juudid pidasid teda Messiaaks, kuid aastal 135 ta langes lahingus. Vt. **Antiigileksikon** 1985. Lk 83.

³⁹ **H. Kinder, H. Hilgemann**. *Maailma ajalugu esiajast tänapäevani*. Tallinn: Avita, 2001. [Edaspidi *Kinder, Hilgemann 2001*].

Juudamaa ümber nimetada *Palestiinaks*⁴⁰ ja allutada see Süüria provintsidele, pealinnaga Damaskuses. Pärast Palestiina kuulutamist Pühaks Maaks hakati kehtestama mitmeid juutide vastu suunatud seadusi. Näiteks oli juudiusku üleminek karistatav surmaga, juutidele keelati sissepääs Jeruusalemma, nende seniseid kodanikuõigusi ja ametivõimalusi piirati jne.⁴¹

Pärast Bar-Kochba ülestõusu mahasurumist rändas suurem osa juute oma ajalooliselt maalt välja. Juutide usukogukonnal algas (taas) elu diasporas. Juutide suuremaks kultuurikeskuseks sai nüüd Babüloonia. Partlaste valitsuse ajal olid juudid saavutanud Babüloonias majandusliku heaolu ja neil oli lubatud kinni pidada oma usukommetest ja tavadest. Paljudes paikades tegutsesid sünagoogid ja judaismi akadeemiad. Babüloonias lõpetati ka Talmudi koostamine, mis on piiblikommentaare, teoloogiat, filosoofiat, seadusandlust, agronoomia- ja meditsiinialaseid teadmisi, aga ka legende ja rahvapärismi sisaldav koguteos⁴². Seda võib võrrelda ka unikaalse antiikse entsüklopeediaga, mis on täienduseks Toorale.⁴³

Araabia poolsaarele tekkisid juutide asundused juba umbes 70. aastal pKr, kui hävitati tempel ja lõppes lüüasaamisega Juudi sõda. Araabia juute oli raske eristada nende naabritest. Erinevuseks oli ainult juutide usk Toorasse ja ainujumalasse, sellal kui araablattel olid igal suguharul omad jumalad.⁴⁴ Juutide usulis-kultuuriliseks keskuseks Araabias kujunes Mediina.

7. sajandi alguseks oli Araabia poolsaart juba haaranud vaimne käärimine. Araablased mõistsid, et Bütsantsis ja Pärsia riikides levinud judaism ja kristlus, mis olid arenenumad kui nende endi paganlikud traditsioonid. Leidus neidki, kelle arvates araablaste jumaluste seas kõrgeim

⁴⁰ Nimi "Palestiina" on tuletatud juutide kunagiste vaenlaste, nn mererahvaste hulka kuulunud vilistite (hbr *Pelešet*) nimest.

⁴¹ Vt Saks 1998. Lk 76–77.

⁴² Talmud on judaismi põhiteoseid peale Heebrea Piibli ning koosneb nn suulisest õpetusest (*Mišna*) ja selle entsüklopeedilistest kommentaaridest (*Gemara*). Talmudeid on kaks: palestiina ehk jeruusalemma talmud, mis sisaldab Palestiinas tegutsenud õpetlaste *Gemara*'t, ja babüloonia talmud, milles on Babüloonias tegutsenud kirjatundjate *Gemara*. Babüloonia talmud lõpetati umbes 500. aasta paiku ning talmudist rääkides peetakse tavaliselt silmas just Babüloonia talmudit. Vt **Antiigileksikon** 1985. Lk 554

⁴³ Vt Saks 1998. Lk 76.

⁴⁴ Vt S. Lazikin. Kuula, Iisrael. Tallinn: Logos kirjastus, 1996. Lk 99. [Edaspidi *Lazikin* 1996].

jumal Al-Lah oli seesama jumal, keda kummardasid juudid ja kristlased, kuid kes polnud araablastele veel oma prohvetit ja pühakirja läkitanud.⁴⁵

7. sajandil hakkas jumaliku ilmutuse osaliseks saanud noor araablane Muhamed levitama usku Ainujumalasse (Allahisse) ka araablaste seas. Usk sai nimeks “*islam*”⁴⁶, mida on seostatud ka sõnaga “*salam*” (rahu) ning Aabrahami poja Ismaeli nimega. Algselt Mekas tegutsenud Muhamed sattus sealsete võimudega konflikti ning oli sunnitud 622. aastal koos oma poolehoidjatega rändama Mediinasse⁴⁷, kuhu sealse kogukonna juhid olid teda kutsunud. Mediinas oli tugev juudi kogukond ning Muhamed lootis teha juutidega tihedat koostööd. Muhamed tundis juutide pühakirja ning leidis sealt, et Jumal on töotanud Aabrahami pojale Ismaelile, et ka temast saab suure rahva, araablaste esiisa. Kohaliku traditsiooni kohaselt olid Haagar ja Ismael elama asunud Mekasse, kus Ismael oli koos teda külastanud Aabrahamiga ehitanud Kaaba pühamu. Muhamed nägi, et araablased pole Jumala plaanist välja jäetud ning et Kaabal on ainujumalikud tõendid. Paraku pidi Muhamed Mediina juutides pettuma, sest need keeldusid teda autentse prohvetina tunnustamast ning olid vastu ka Muhamedi võimuletulekule. Pettumus juutides väljendus muuhulgas ka selles, et Muhamed käskis oma järgijatel Jeruusalemma asemel Meka suunas palvetada (*qibla*). Selle uuendusega näidati demonstratiivselt, et moslemid pöörduvad tagasi enne juutide Toora või kristlaste evangeeliumi ilmutamist elanud esiisa Aabrahami puhta ainujumaluse poole. Neid prohveti suhtes vaenulikke juudi hõime, kes tegid koostööd Mekaga, karistas Muhamed karmilt, ajades nad 625. aastal Mediinast välja.⁴⁸ Vastuoludele vaatamata austas moslemite püha raamat Koraan endiselt juudi prohveteid ning manitses moslemeid suhtuma lugupidavalt “raamatu rahvasse”⁴⁹.

Pärast Palestiina ja Jeruusalemma vallutamist (linn hõivati 638. aastal) hakkasid ka islamiusulised Jeruusalemma oma pühaks linnaks pidama ning 691. aastal rajati kaliif Abd al-Maliki eestvedamisel endise Jeruusa-

---

⁴⁵ Vt **K. Armstrong**. Islam. Lühiajalugu. Ilmamaa: Tartu, 2003. Lk 37. [Edaspidi *Armstrong 2003*].

⁴⁶ Islam (allumine), sellest tulenevalt on muslim (moslem) inimene, kes täielikult alistunud Allahile ja tema nõuetele. Vt **Armstrong 2003**. Lk 40.

⁴⁷ Mekast Mediinasse rännak kannab nime *hidžra*, mis tähistab ühtlasi moslemite ajaarvamise algust.

⁴⁸ Vt **Saks 1998**. Lk 80.

⁴⁹ “Raamatu rahvad” olid kirjausundite pooldajad, näiteks juudid ja kristlased, kel olid Toora ja Evangeeliumi näol ilmutuslikud pühakirjad. Moslemite jaoks olid “raamatu rahvad” “sallitavatenä” erilise kaitse all ning neile oli teatud piirangutega lubatud usukommete täitmine.

lemma templi kohale Kaljumošee, mis on moslemite jaoks kolmas pühamu Meka ja Mediina järel. Kaljumošee oli esimene suur islami monument, mis pidi kinnitama islamiusu ülimumslikkust selles pühas linnas, mille elanikkonna enamuse moodustasid tollal kristlased, ning signaliseerima, et islam on tulnud siia igaveseks.⁵⁰

10. sajandiks oli Palestiina muutunud araablastele vähetähtsaks ääremaaks. Huvi tunti ainult Jeruusalemma kui islami püha linna vastu. Samasugune huvi oli ka kristlastel, kelle jaoks Püha Maa oli Jeesuse Kristuse sünnimaa ning Jeruusalemmas asuv Püha Haud kristluse keskne pühamu, lausa kristliku maailma keskpunkt, kuhu kristlased meelsasti (relvadata) palverännakuid sooritasid.

Ristisõdade lõppedes oli Palestiina jälle liitunud Egiptusega. Juutide olukord oli moslemite ülemvõimu all suhteliselt hea: nende õigused taastati, nad tohtisid oma usust kinni pidada ja sünagooge ehitada. Kuid mamelukide⁵¹ võimuletulekuga Egiptuses halvenes ka moslemite suhtumine juutidesse. Arvatakse, et sellel ajal elas Palestiinas umbes paar tuhat juudi peret.⁵²

Palestiina piirkonna majanduselu liikus pidevalt allamäge. 1516. aastal võtsid mamelukidelt võimu Palestiinas üle Türgi sultanidünastia Osmanite juhitud impeerium ja jäi seda piirkonda valitsema ligi 400 aastaks. Kuni 19. sajandi alguseni jäi Palestiina peamiselt maa-asustusega ja endise äramajandavaks ühiskonnaks. Piirkonna elanikkonna enamuse moodustasid peamiselt islamiusulised araablased. Kuid linnades elas ka kristlastest kaupmehi ja oskustöölisi. Juudi kogukonna suuruseks enne 1880. aastat loetakse vähem kui 25000 inimest, kellest kaks kolmandiku elasid Jeruusalemmas. Enamik neist moodustasid ortodokssed juudid, kelle ainuke eesmärk oli saada maetud Püha Maa mulda ja kes ei omanud veel mingisuguseid poliitilisi vaateid juudi kogukonna arenguks.

---

⁵⁰ Vt **Armstrong** 2003. Lk 81.

⁵¹ Mamelukid olid turgi, kaukaasia jm päritoluga orjadest moodustatud ihukaitseväge üksused Saladini-aegses Egiptuses. Nende järeltulijatest kujunes välja eriline sõjaväelaste kast, mille esindajad kukutasid 1250. aastal Aijubiidide dünastia, osutasid edukat vastupanu pealetungivatele mongolitele ning asusid ise Egiptust ja Süüriat valitsema. Vt **Armstrong** 2003. Lk 136.

⁵² Vt. **Saks** 1998. Lk 83–84.

Konflikti areng ja põhjused

1. Sionism ja immigratsioon

Kui 19. sajandi lõpuks elas *Eretz Israelis*⁵³ ainult 0,3 protsenti kogu maailma juutidest⁵⁴, siis diasporaas elav juudi kogukond oli kasvanud enneolematu kiirusega. 20. sajandi algul oli maailmas juute kokku 3,2 miljonit. Neist 82% elas Euroopas, 10% Aasias, 7% Aafrikas ja alla 1% Ameerikas. Kõne all oleva sajandi lõpuks oli maailmas juba 10,6 miljonit juuti, neist 84% Euroopas, 4% Aasias, 2% Aafrikas ja üle 10% Ameerikas. Juutide loomulik iive ületas teiste rahvaste iibe kahekordselt.⁵⁵

Selle põhjuseks oli eelkõige juudi ühiskonna traditsiooniline elulaad. Judaism kehtestas väga ranged hügieeni- ja toitlustuseeskirjad. Kuid veelgi olulisem oli juutide konservatiivne suhtumine perekonnaellu. Naised sünnitasid traditsiooniliselt palju lapsi ja vanemate tähelepanu oli suunatud peamiselt lastekasvatamisele. Hajutatult elamine diasporaas ja tärkavad juudivastased meeleolud⁵⁶ panid mõtlema tagasipöördumisele Palestiinasse, juudi rahva Tootatud Maale. Kuid samas seisid juudid ise ideoloogilisel teelahkmel. Kuidas liikuda edasi? Ortodokssed ehk sügavalt (õige)usklikud juudid olid arvamusel, et nad on Jumala poolt väljavalitud püha rahvas. Neil puudus huvi euroopaliku kultuuri vastu ning nende eesmärgiks oli tagasipöördumine Pühale Maale koos Messia tulekuga.

Euroopa juutide seas leidis ka neid, kes läksid kaasa Karl Marxi õpetusega usust sotsialistliku, kõiki usulisi ja rahvuslikke vastuolusid kaotava maailmasüsteemi võimalikkusesse, samuti neid, kes võtsid omaks liberaalse

---

⁵³ Heebreakeelne vaste tähistamaks Piiblis töötatud Iisraeli riiki (sõnasõnalt: Iisraeli maa).

⁵⁴ Vt **A. Arian**. *The Second Republic: Politics in Israel*. Chatham, NJ: Chatham House, 1998. Lk 19. [Edaspidi *Arian 1998*].

⁵⁵ Vt **Saks** 1998. Lk 92.

⁵⁶ Erinevalt Põhja-Ameerikast ja Lääne-Euroopast, kus 18. sajandi lõpust alates algas juutide emantsipatsioon ehk teisisõnu piiratud õigustega rahvast võrdõiguslikeks kodanikeks saamine (juute ei käsitatud enam eraldi natsioonina, nende usku tunnustati konfessioonina jms). Samas tähendas see ka juutide senisest suuremat assimileerimist ühiskonnas. Lääne-Euroopas said juudid väheste eranditega võrdsed õigused teiste kodanikega valdavalt 19. sajandi jooksul. Ida-Euroopa juudid olid aga sageli väga allasurutud olukorras (pogrommid), keelud teatud tegevusvaldkondades (põllumajandus) ja piirangud hariduse omandamisel. Paralleelselt juutide emantsipatsioonile tõstis 19. sajandil pead rassistlik antisemitism, mis pidas juute rassiliselt vähemväärtuslikeks. Vt **Kinder, Hilgemann** 2001. Lk 341.

maailmavaate ning propageerisid autonoomia-ideed, mille kohaselt pidi rahvuse säilimise tagama kultuuriautonoomia. Oma keelt ja rahvuslikku kultuuri arendades võivad juudid jääda ikkagi juutideks, olles samal ajal ka oma kodumaa lojaalsed kodanikud. Kõige rohkem oli Euroopa juutide seas siiski neid, kes pooldasid kiiret assimileerumist: loodeti, et omandades selle maa keelt ja kultuuri, kus elatakse, võetakse neid sellesse kultuuri vastu ja neist saavad siis kas sakslased, prantslased, poolakad või muu rahva esindajad.

Kuid juudi rahva hulgas leidis ka rahvuslasi. Neid ei rahuldanud isoleerumine, assimileerumine ega ka autonoomia. Nad leidsid, et juudi rahvuse ellujäämist saab kindlustada ainult oma rahvusriigi loomisega. Ja seda riiki ei raja Messias, vaid see tuleb üles ehitada oma kätega.⁵⁷ Liikumist, mis kutsus üles juutide rahvuslikule enesemääratlemisele Palestiina territooriumil, hakati nimetama sionismiks⁵⁸.

Judaismi põlise traditsiooni kohaselt oli pagendus ja diasporaas elamine jumalik karistus. Pagendatust vaadati kui juudi rahva normaalset olukorda, mille lõpp tuleb läbi jumaliku sekkumise.

Sionismil oli aga selles küsimuses hoopis teine vaatenurk. Sionistide jaoks oli pagendus anomaalia ja nad soovisid seda probleem lahendada, tuues pagendatud ning diasporaas elavad inimesed tagasi kunagisele kodumaale ja rajades tänapäevase Iisraeli riigi.⁵⁹ Sionism pakkus välja juudiks olemise uue mooduse. Tagasipöördumine Tootatud Maale ei pidanud päästma juute mitte ainult juudivaenulikkusest, vaid pakkuma neile ka psüühilist heaolu ilma Jumala, Toora või müstilise Kabalata.⁶⁰

Sionismi levimist tõukas tagant mitmete jõudude kokkulangemine 19. sajandi lõpus⁶¹:

- vähemusrhuvaste hulgas hakkasid kiiresti levima natsionalismiideed;
- paljudes “valgustatud” riikides suurenes järjest juudivaenulikkus;

⁵⁷ Vt. **Saks** 1998. Lk 93.

⁵⁸ Liikumine on saanud oma nime Jeruusalemma muistse templimäe Siioni järgi.

⁵⁹ Vt **E. Ottolenghi**. “Religion and Democracy in Israel”. Edited by D. Marquand and R. Nettler Religion and Democracy. Oxford: Blackwell Publishers, 2000. Lk 39. [Edaspidi **Ottolenghi** 2000].

⁶⁰ Vt **K. Armstrong** The Battle for God – Fundamentalism in Judaism, Christianity and Islam. Great Britain: Harper Collins Publishers, 2001. Lk 183. [Edaspidi **Armstrong** 2001].

⁶¹ Vt **K.D. Wald**. “The Religious Dimension of Israeli Political Life”. September 1998. <http://www.clas.ufl.edu/users/kenwald/main/3305KWald00000.pdf>, 20.09.2004. [Edaspidi **Wald** 1998]

- juutide jätkuvalt rasked elutingimused piirkondades, kust ei olnud kadunud feodaalne kord;
- juutide identiteedi hääbumine riikides, kus assimilatsioon oli saanud võimalikuks.

Iisraeli riigi loomisele eelnenud periood (1882–1948)

Kuigi avalikult kuulutati sionistide liikumise eesmärk välja alles aastal 1897, kui Šveitsis Baselis toimus esimene ülemaailmne sionistide kongress⁶², siis sionismi rahvuslikest ideedest tiivustatud juutide liikumine Palestiinas⁶³ algas juba varem, ajendatuna näiteks Venemaal toimunud arvukatest juudidipogrommidest.⁶⁴

Kui 19. sajandi lõpus moodustasid juudid Palestiina aladel ainult 4% elanikkonnast, siis 1939. aastaks oli see kasvanud 30%-ni, kusjuures araablaste arvukus oli tõusnud ainult 50% ja juutide oma samal ajal umbes 500%.⁶⁵ 1939. aastal kuulus juutidele juba 12% maast

---

⁶² Sionistide vaimne liider, Ungaris sündinud juudi soost jurist ja kirjanik Theodor Herzl avaldas 1896. aastal avaldanud artikli “Juudiriik”. Baselis toimunud kongressil pandi alus sionismi poliitilisele organisatsioonile (Sionistlik Maaailmaorganisatsioon) ning Baseli programmis kuulutati sionismi eesmärgina välja “juudi rahvale avalik-õiguslikult kindlustatud kodu loomine Palestiinas”. Vt. **Kinder, Hilgemann** 2001. Lk 341. Baselis toimunud kongressil valiti välja ka Taaveti tähte kandev juutide lipp ning rahvushümn “Hatikwa” (Lootus). Vt **Lambert** 1992. Lk 123. Lisaks poliitilisele sionismile tuleks nimetada kultuurilist sionismi, mis taotles Palestiinast poliitilise, kolonisaatorliku ja kultuurilise ülesehitustöö kaudu vaimse keskuse kujundamist. Erinevalt poliitilisest sionismist ei nõutud oma riigi kohest rajamist.

⁶³ Selliseid liikumisi võib nimetada immigratsioonilaineteks, millele sionismi kontekstis vastab mõiste “*aliyah*”, mis algupäraselt kirjeldab tõusmist mingile kõrgemale emotsionaalsele tasandile. Vt **Armstrong** 2001. Lk 183. Esimesed kolm *aliyah*’d töid Palestiina aladele eelkõige kümneid tuhandeid juute Venemaalt, kust põgeneti kasvava antisemitismi ja 1905. ning 1917. aasta revolutsioonidega kaasnenud tagajärgede eest. Pärast revolutsioone saabunud juudid olid ideoloogiliselt üsna motiveeritud ning hakkasid aktiivselt poliitikas osalema. Vt **Arian** 1998. Lk 21–23.

⁶⁴ Odessa juudi soost arst ning kirjanik Leo Pinsker, juutliku emantsipatsiooniliikumise (*haskala*) üks suurkujusid, nõudis 1882. aastal ühes oma kirjutises tagakiusatud juutidele kodumaad, sest assimileerumislootused olid luhtumas. Tema sõnul olid juudid muutunud teatud laadi “fantomrahvaks”, millel on kõik rahvuse tunnused, kuid puudub rahvuslik sõltumatus ning oma maa. Pärast 1882. aastat hakkasid tekkima *Chowewe Zion*’i (Siioni armastajate) ühingud, mis taotlesid Palestiina koloniseerimist juutide poolt. Vt **Lambert** 1992. Lk 114–116.

⁶⁵ Vt **Arian** 1998. Lk 25. Neljas ja viies *aliyah* töid Palestiinasse peamiselt Poolast ja mujalt Kesk- ning Ida-Euroopa riikidest, aga ka Saksamaalt ja Austriast pärit juute.

Palestiinas.⁶⁶ Niisuguse suure immigrandide laine tulemusena algasid rahutused araablastest kohalike elanike seas. Juutide ja koguni inglaste⁶⁷ vastu suunatud demonstratsioonide, streikide ja rünnakutega avaldati pahameelt järjest süvenevate majanduslike raskuste pärast.⁶⁸ Päevakorda hakkas tõusma oluline küsimus, kes ikkagi saab Palestiinas domineerivaks etniliseks pooleks.

Aastail 1936–1939 toimus Palestiina aladel kodusõda, mille käigus Briti mandaatvalitsus toetas vaheldumisi araabia partisansid ja juudi *Hagana*'d (sõjalist omakaitset). 1939. aastal andsid britid araablaste survele järele ning piirasid juutide sisserännet ja maaostu, et säilitada araablaste arvulist ülekaalu. Selline poliitika suurendas omakorda juudi rahvuslaste terroristlikku võitlust araablaste vastu.⁶⁹

Edasisele sisserändamisele andis hoogu Teise maailmasõja puhkemine 1939. aastal, kuid selliste arvudeni, nagu dekaad tagasi, siiski ei jõutud. Üheks põhjuseks oli kindlasti ka juutide kui põlatud rassi süstemaatiline ja massiline hävitamine (ehk “juudiküsimuse lõpplahenduse” plaan⁷⁰) natsionaalsotsialismi mõju all olevas Euroopas Teise maailmasõja käigus. Iisraeli riigi rajamise ajaks (1948) oli juudi kogukonna arv siiski tõusnud 650 000 inimeseni.⁷¹

Kuigi juudi vabatahtlikud osalesid sõjas liitlaste poolel Briti armee osana, jätkasid britid ka pärast sõja lõppu juutide illegaalse sisserände piiramist. 1947. aastal soovitas UNSCOP-i (ÜRO Palestiina küsimustega tegeleva komitee) erikomisjon Palestiina jagamist, millest aga keeldusid araablased. Araablaste Vabastusarmee hõivas Galilea ja ründas Jeruusalemma juudi vanalinna. 1948. aasta maikuu loobusid britid oma mandaadist ning nende valitsuse ja armee lahkumine Palestiinast tõukas maa kaosesse.⁷²

Iisraeli riigi väljakuulutamine 14. mail 1948 juudi Rahvusnõukogus ja sellele järgnenud Araabia-Iisraeli sõda oli pöördeliseks sündmuseks ka

⁶⁶ Vt. **Kinder, Hilgemann** 2001. Lk 537.

⁶⁷ 1917. aastal esitas Konservatiivide Partei liider, krahv Arthur J. Balfour, kes aastail 1916–1919 oli Briti välisminister, nn Balfouri deklaratsiooni, mis sisaldas mõtteid juutidele Palestiinas “rahvusliku kodupaiga” asutamise kohta. Vt **Lambert** 1992. Lk 241. Siiski kehtestati Pärast Esimest maailmasõda 1920. aastal hoolimata Balfouri deklaratsioonist Palestiina üle Briti mandaat.

⁶⁸ Vt. **Arian** 1998. Lk 25.

⁶⁹ Vt **Kinder, Hilgemann** 2001. Lk 537.

⁷⁰ Natsionaalsotsialistide “juudiviha” tõttu kaotas oma elu ca 2/3 tollal Euroopas elavast üheksast miljonist juudist. Vt. **Lambert** 1992. Lk 70.

⁷¹ Vt. **Arian** 1998. Lk 26.

⁷² Vt. **Kinder, Hilgemann** 2001. Lk 537.

selle piirkonna etnilisele kooslusele. Esiteks moodustus uus riik, Iisrael, mis kontrollis nüüd 78% endisest Palestiina alast ja mis oli 40% suurem, kui seda nägi ette 1947. aastal vastuvõetud ÜRO plaan. Teiseks suutis Iisrael 1948. aasta oktoobriks tagasi tõrjuda Araabia Liiga rünnaku. Valdav osa araabia elanikkonnast põgenes, sõja lõpuks jäi kohale ainult umbes 160 000 Palestiina araablast, kes said ka Iisraeli kodakondsuse.⁷³ Endise elupaiga jätsid maha rohkem umbes 800 000 Palestiina põgenikku, kelle lahkumise järel tekkisid suured geograafilised tühimikud, mis Iisraeli võimud täitsid immigrerevate uusasunikega⁷⁴. ÜRO kaitse all olevatesse põgenikelaagritesse koondunud araablaste ning neid vastuvõtavad riigid pidasid Iisraeli riiki tollal siiski ajutiseks nähtuseks. Nende sündmuste tulemusena oli juutidest elanike arv mõõdunud araablaste omast ja muutunud araablaste nendel aladel vähemuseks. 1949. aastal sõlmiti kahepoolne vaherahukokkulepe, mille tulemusel muutusid rindejooned riigi-piirideks.⁷⁵

1. Iisraeli riigi loomisele järgnenud periood (1948–1954)

Sel ajavahemikul lisandus Iisraeli riigi aladele veel ligi 700 000 immigranti kõikjalt üle maailma. Esialgu tulid peamiselt Lääne-Euroopa taustaga juudid, kes olid viibinud vangilaagrites Euroopas ja Kõrg- ja Madal- ja Kesk-Aasias. Neile lisandusid juudid Bulgaariast, Jugoslaaviast, Poolast ja Rumeeniast, aga ka Araabia maadest, näiteks Alžeerias, Iraagist ja Jeemenist⁷⁶. Kõige

---

⁷³ Vt **O. Yiftachel, A. Ghanem**. "Towards a theory of ethnocentric regimes: Learning from the Judaization of Israel/Palestine". Edited by **E. P. Kaufmann** Rethinking ethnicity – majority groups and dominant minorities. London: Routledge, 2004. Lk 180. [Edaspidi **Yiftachel, Ghanem 2004**].

⁷⁴ **O. Yiftachel**. "Democracy or Ethnocracy: Territory and Settler Politics in Israel/Palestine". Summer 1998. <http://www.merip.org/mer/mer207/yift.htm>, 02.08.2004. [Edaspidi **Yiftachel 1998**]

⁷⁵ Vt **Kinder, Hilgemann** 2001. Lk 499.537.

⁷⁶ Juudi kogukonna juured Jeemenis ulatusid juba 9. sajandisse eKr. Sajandite jook-sul kujunesid sellel kogukonnal välja omad tavad; veel 20. sajandi I poolel elasid nad feodaalsetes elutingimustes. 1948. aastal jätsid aga 43 000 jeemeni juuti ootamatult oma senise elupaiga ning suundusid tollasesse Briti kolooniasse Adenisse. Jeemeni juutide liidrid teatasid Briti võimudele, et neile on kätte jõudnud aeg Iisraeli tagasi pöörduda. Briti võimud olid sunnitud püstitama juutidele ajutise laagri ning nende edasise saatuse küsimuse lahendamaks. Ajavahemikus juuni 1949 – juuni 1950 viidi kogu Jeemeni juutide kogukond lennukitega Palestiinasse (missioon "Lendav vaip").

suurem tulv oli 1951. aastal, kui igakuine immigrantide arv ulatus paari-kümne tuhandeni, mis oli sama suur kui esimese immigratsioonilaine ajal kokku. Järgmistel aastakümnetel jätkus immigratsioon jõudsalt, mida soodustas ka 1950. aastal Knessetis vastu võetud Tagasipöördumise seadus, mis andis igale juudile õiguse immigrereuda Iisraeli.⁷⁷ Samas on tänaseni takistatud endise Palestiina territooriumilt pärit araablaste tagasi-pöördumist oma kodumaale⁷⁸.

2. Territoorium

Kaasaegne juutide ja araablaste vaheline konflikt sai alguse siis, kui sionismi ideedest motiveeritud juudid hakkasid tagasi pöörduma *Eretz Israeli* aladele. Eelpool on juba kirjeldatud, kuidas juutide arv Palestiinas järsult kasvama hakkas, kulmineerudes Iisraeli riigi loomisega ja Iisraeli-Araabia sõjaga. Peale 1949. aastal kahepoolset sõlmitud vaerahukokkulepet, millega fikseeriti *roheline joon*, läks Gaza sektor Egiptuse kontrolli alla ja Jordani jõe läänekallas Transjordaaniale⁷⁹. Vaerahuga jagati kaheks ka Jeruusalemm – läänepool läks Iisraelile ja idapool Transjordaaniale. Selle tulemusena oli tekkinud umbes 750 000 araablastest põgenikku, kes elasid nüüd Läänekaldal põgenikelaagrites Iisraeli piiri läheduses. Ka täna elavad paljud nende järeltulijad veel samades põgenikelaagrites, mis on neis paikades eksisteerinud juba pool sajandit. Üheks teravaimaks – ning tänaseni aktuaalseks – küsimuseks ongi olnud, kuidas lahendada nende põgenike probleem, kellele Iisrael ei ole huvitatud kodaniku staatuse andmisest.

Need alad, kus valdavalt elasid Iisraeli jäänud ja kodakondsuse saanud araablasted, võeti Iisraeli sõjaväe kontrolli alla. Igapäevast elu ja tegevust juhatasid seal kohalikud sõjaväekubernerid. Sellise tegevuse legaalseks aluseks kasutasid juudid Briti mandaadi poolt 1945. aastal väljaantud *Kaitseregulatsioon*e, millega valitsus andis 3 regiooni kaitseministri jurisdiktsiooni alla. Kõige olulisem neist oli Põhja piirkond – tuntud ka kui Galilea ala –, kus elas kaks kolmandikku araablastest. Teine kriitiline piirkond oli nn väike kolmnurk Et Tira ja Et Taiyiba külade ning Trans-

---

Veelgi suurem "lennusild" tekkis siis, kui Iraagist transporditi lennukitega Iisraeli riiki ca 113 000 Iraagi juuti (missioon "Ali Baba"). Vt Lambert 1992. Lk 74–75.

⁷⁷ Vt Arian 1998. Lk 26–27.

⁷⁸ Vt Yiftachel, Ghanem 2004. Lk 180.

⁷⁹ Transjordaania ehk Taga-Jordaania oli Jordaania nimetus aastail 1921–1950.

jordaania piiri vahel. Kolmas ala oli Negevi kõrb. Need kolm regiooni muudeti turvatsoonideks ja seega olid need suletud kõigile Iisraeli araablastele, kellel ei olnud kas peastaabi ülema või kaitseministri väljastatud liikumisluba. Sellisel moel kuulutas Iisrael 93 araabia küla 104st suletud alaks.⁸⁰

Samas algas Iisraelis kiire maade riigistamine. Riigistamisele kuulusid ennekõike need maad, mis varem olid kuulunud araablastest põgenikele. Samas riigistati ka kaks kolmandikku Iisraeli araablastele kuuluvatest maadest. Põhimõtteliselt kuulutati need riigistatud alad kõikide juutide omandiks ja seda maad oli keelatud müüa. Sellistesse piirkondadesse ehitati aastail 1950–1960 rohkem kui 700 uusasundust⁸¹ Iisraeli immigreruvate juutide tarbeks. Lõpptulemuseks olid araablaste külad ümbritsetud juutide asulatega, muutudes nii omalaadseteks kinnisteks getodeks.⁸²

Järgmiseks pöördepunktiks konfliktis, mis puudutab territooriumi, oli 1967. aastal toimunud Kuuepäevane sõda (ka Iisraeli-Araabia sõda)⁸³. Kuue päeva jooksul (5.–10. juuni) suutis Iisrael ühendada Jeruusalemma, võtta kontrolli alla Läänekalda, Gaza piirkonna ja Golani kõrgendikud. Sõjategevus ja sellele järgnenud repressioonid tõid juurde veel paarsada tuhat palestiina põgenikku, kes siirdusid peamiselt Jordani jõe idakaldale ja kellele Iisrael kodanikuõigusi ei anna. Peale 1967. aastat jätkus aktiivne uusasunduste rajamine Gazasse, Golani kõrgendikele ja Läänekaldale. Legaalne staatus anti Iisraeli valitsuse poolt Jeruusalemmale ning Golani aladele.⁸⁴ 2000. aasta lõpuks oli Läänekaldal ja Gazas kokku umbes 200 000 uusasunikku, kellele lisandub veel 180 000 juuti Ida-Jerusalemmas.⁸⁵

3. Araablaste Iisraelis

---

⁸⁰ **Country Studies** 2003. Kodulk., 17.06.2004

⁸¹ 50ndatel aastatel said seoses uusasunduste rajamisega alguse ka ulatuslikud elukeskkonna muutmisega seonduvad projektid: kõrbe vallutamine ja metsastamine, kui-vade maade niisutamine ja soiste alade kuivendamine välismaise raha ja majandusabi-ga. Vt **Kinder, Hilgemann** 2001. Lk 537.

⁸² Vt **Yiftachel** 1998, 02.08.2004

⁸³ Tegemist oli Iisraeli ja araabia riikide (Ühinenud Araabia Vabariik, Süüria, Jordaania, Liibanon ja Iraak) sõjaga, mida Iisrael alustas vaenlase õhujõudude üllatusliku hävitamisega ja mille Iisrael katkestas 11. juunil pärast ÜRO Julgeolekunõukogu kor-duvaid resolutsioone.

⁸⁴ Vt **Arian** 1998. Lk 37–38.

⁸⁵ Vt **G. Usher**. "Palestine". – Race and Class. Vol. 42, No 4, 73, 2001.

Antud konfliktis tuleb teha vahet araablaster, kes on Iisraeli kodanikud ja nendel, kes elavad sõjaväelise jurisdiktsiooni all. Iisraeli araablased on juriidiliselt Iisraeli riigi kodanikud, kelle arv ulatub praegu Iisraelis 800 000 inimeseni. Kõige rohkem on islamiusulisi, peamiselt sunniitlikke araablasi, kellele järgnevad kristlikesse konfessioonidesse kuuluvad araablased ning peamiselt Liibanoni päritolu druusid, islamist lähtunud sõjaka usundi esindajad.⁸⁶

Nad saavad organiseeruda poliitiliselt, neil on õigus osaleda hääletamistel ja nad võivad olla valitud ka Iisraeli riigi parlamenti (Knessetisse). Kuid psühholoogiliselt on nende positsioon hoopis komplitseeritum, kui seda väliselt arvata võiks.⁸⁷ Araablased, kes jäid Iisraeli elama peale riigi loomist, on algusest peale võidelnud ühelt poolt võrdõiguslikkuse eest juudi ühiskonnas ja teisalt endi tunnustamise nimel araabiamailmas. Iisraeli araablaster tekitavad probleeme just vastuolud nende enda identiteedi määratlemises – olles Iisraeli kodanikud, kuuluvad nad samas ikkagi araablaster sekka.⁸⁸

Juutide ja araablaster vahel on suhteid raskendanud ka see, et Iisrael on väga juudikeskne riik. Kuigi kõikidele Iisraeli kodanikele on sõltumata rassist, religioonist ja soost tagatud võrdõiguslikkus seaduse ees ja kõik demokraatlikud õigused⁸⁹, eksisteerib vähemalt parkümmend seadust, mis piiravad erineval moel Iisraeli araablaster huve.⁹⁰ Kuigi ei ole olemas ühtegi seadust, mis otsesõnu vähemusi diskrimineeriks, siis Iisraeli juudikesksust deklareerivad ja kinnitavad dokumendid ometi seda ebavõrdsust propageerivad. Näiteks on Iisraeli kodakondsusseadus rakendatav sünni järgi (*ius sanguinis*)⁹¹ kõikidele vere poolest juutidele üle maailma, samal ajal kui araablaster kehtib selle piiratud variant, millega Iisraeli kodanikuks võib saada vaid *ius solise* ehk sellel maal sündimise järgi.⁹²

⁸⁶ Vt **A. Album**. “Israel’s Arabs: A Dilemma of Dual Identity“. – The Middle East, No. 247. July – August, 1995. Lk 12. [Edaspidi **Album** 1995]

⁸⁷ Vt **Arian** 1998. Lk 38.

⁸⁸ Vt **Album** 1995. Lk 12.

⁸⁹ Vt **E. Karsh**. “Israel’s Arabs V. Israel“. – Commentary, Vol. 116, No. 5. December 21, 2003.

⁹⁰ Vt **Yiftachel, Ghanem** 2004. Lk 184.

⁹¹ *Ius sanguinis* (ka: vereõigus) on vastsündinu riikkondsuse määramine vanemate riikkondsuse järgi. Vt **E. Vääri** jt. Võõrsõnade leksikon. Kuues, parandatud trükk. Tallinn: Valgus, 2000. Lk 608. [Edaspidi **Vääri** 2000].

⁹² Vt **A. Dowty**. The Jewish State: A Century Later, Updated With a New Preface. Berkeley: University of California, 1998 <http://texts.cdlib.org/dynaxml/servlet/dynaXML?docId=ft709nb49x&chunk.id=ch8,05.06.2004>. [Edaspidi **Dowty** 1998]

Lisaks toovad Oren Yiftachel ja As'ad Ghanem⁹³ välja peamised valdkonnad, milles juute eelistatakse araablastele:

- immigratsioonipoliitika;
- riigi õiguslik süsteem, mis on selgelt juudikeskne;
- riigi arengukavad, mis silmnähtavalt eelistavad juute araablastele;
- araablastele mittekohustuslik ajateenistus;
- valimised: kandidaadiks ei tohi olla isik, kes on vastu juudikesksele Iisraeli riigile;
- uusasundustesse Gazas või Läänekaldal on lubatud elama asuda ainult juutidel.

Oma suhtumiselt Iisraeli riiki jagab Alan Dowty Iisraeli araablased nelja gruppi:

- 11% on olukorraga rahul;
- 39% tahaksid muuta riigikorralduses kindlaid aspekte;
- 40% ei aktsepteeri Iisraeli riigi sionistlikku juudikesksust;
- 10% on igasuguse Iisraeli riigi olemasolu vastu ja tahaksid selle asendada Araabia-Palestiina riigiga.⁹⁴

Religioon ja Iisraeli poliitika

1. Judaism Iisraelis

Peamised põhjused araablaste ja juutide vahelistes pingetes ongi konflikt maa pärast ja araablaste enesemääratlemine muutunud tingimustes. Mõlemad etnilised grupid viitavad oma ajaloolisele õigusele antud piirkonna üle⁹⁵. Kuigi juutide ja araablaste vahel – isegi kui mõlemad rahvusgrupid on sama kodakondsusega – valitsevad pinged on eelkõige rahvuslik-poliitilised ja mitte religioossed, siis võib ometi väita, et seni, kuni juutide rahvuslik identiteet rajaneb judaismil ning selle religioosetel allikatel, ei saa ühegi teise religiooni esindaja endale Iisraelis juutidega sama staatust. Juutide eelistamine teistele ei tulene riigi ja religiooni eraldamatusest, vaid johtub pigem suutmatusest eraldada religiooni ning kodakondsust

---

⁹³ Vt Yiftachel, Ghanem 2004. Lk 185–187.

⁹⁴ Vt Dowty 1998, 05.06.2004.

⁹⁵ Vt Yiftachel, Ghanem 2004. Lk 182.

judaismist . See annab judaismile erilise koha Iisraeli riigis ning poliitikas, ilma et seda oleks vaja ametlikult riigiusuks kuulutada.⁹⁶

Tänapäeval on Iisraeli 5,5 miljonist kodanikust veidi üle 80% juudid, kellest viiendik on sügavalt (õige)usklikud ehk ortodokssed juudid (*dati*), 40% traditsionaalsed juudid (*masorti*) ning ülejäänud 40% juutidest peavad ennast sekulaarseteks (*hiloni*). Traditsionaalsete juutide hulka kuuluvad inimesed, kes täidavad küll usulisi kombeid, kuid teevad seda pigem kohustusest jätkata traditsioonilisi juudi kombeid, respektierides nõnda oma perekonda, kui kohustusest teha seda Jumala ees.⁹⁷ Nad moodustavad Iisraelis nn kesktee, mis traditsioone toetades austab siiski ka demokraatlikke väärtusi⁹⁸. Sellesse gruppi kuuluvad peamiselt sefardid, kes on immigreerunud Aafrikast ja Aasiast.⁹⁹

Sekulaarsetest juutidest enamuse moodustavad aškenaazid¹⁰⁰, kes tulid kaasaegsesse Iisraeli Euroopast ja Ameerika Ühendriikidest. Kuigi nad peavad end valdavalt ilmalikeks, mängib religioon siiski rolli ka nende elus. Kaheksakümnendatel aastatel läbiviidud uurimus näitas, et kolmandik sekulaarsetest juutidest külastab tähtsatel usupühadel sünagooge, ligi pooled täidavad kodus koššer¹⁰¹-nõudeid, viiendik peab ka väljaspool kodu kinni toitumisseadustest ja valdav enamus tähistab mingil moel sabbat.¹⁰²

Võib arvata, et ühine religioosne kuuluvus suurendab rahvuslikku ühtsustunnet. Kui ühise religioosse pärandiga kaasneb inimestes tunne, et nende saatused on seotud, siis see tõepoolest suurendab kogukonnas ühtsustunnet. See kehtib enamuse religioonide puhul ja juutide keerulist ajalugu arvestades peaks käima ka nende kohta. Judaism on religioosse süsteemina olnud läbi paljude sajandite see ühendav liides, mis on ühen-

⁹⁶ Vt **E. Don-Yehiya, C. S. Liebman**. Religion and Politics in Israel. Bloomington: Indiana University Press, 1984. Lk 16–17. [Edaspidi **Don-Yehiya, Liebman 1984**]

⁹⁷ Vt **Wald** 1998.

⁹⁸ **S. Shetreet**. “Reflections on Israel as a Jewish and Democratic State”. – Israel Studies, Vol 2, No. 2. Fall: 1997. Lk 194.

⁹⁹ Sefardid on kitsamas tähenduses Hispaaniast ja Portugalist 15. sajandi lõpul Aafrikasse põgenenud juudid ja nende järeltulijad. Laiemas tähenduses mõeldakse sefardide all kõiki ladina-romaani päritolu juute, sealhulgas Vahemere ruumist pärit juute koos nende kultuuri ja elustiiliga. Vt **Lambert** 1992. Lk 245. Vrd ka **Arian** 1998. Lk 32.

¹⁰⁰ Aškenaazideks nimetati algselt Loode-Euroopas, eriti Saksamaal, ja Kesk-ning Ida-Euroopas, sealhulgas Venemaal, elunenud juute. Hiljem laiendati seda mõistet ka nendest piirkondadest pärit juutide kultuurile ja elustiilile.

¹⁰¹ Koššer (hbr sobiv, sünnis) tähendab juudiusulistel toiduks lubatud, ka usuliste rituaalide nõuetele vastav. **Vääri** 2000. Lk 539.

¹⁰² Vt. **Don-Yehiya, Liebman** 1984. Lk 3.

danud diasporaas elavaid juute, ja peaks jääma vahendiks, mis ühendab juudid ka Iisraeli riigis. Sellest hoolimata, et religioon soodustab mingil tasemel rahvuslikku integratsiooni, on sellel ka võime lahutada inimesed omavahel võistlevateks osapoolteks. Kaasaegses Iisraelis on judaismil olnud selles osas oluline roll.

Esimene lõhe, mille religioon on Iisraelis tekitanud, kujutab endast pinget ultraortodoksse vähemuse ja sekulaarsete juutide vahel. Probleemaatika seisneb küsimuses, kas Iisraeli riik peaks olema riik, mis rajaneb judaismil (*The Jewish state*) või riik, mis on tehtud juutidele (*the state of Jews*). Iseenesest ei oma see sisemine pinge erilist rolli suhetes araablastega, kuid ultraortodoksude eesmärgiks on ikkagi säilitada Iisraeli riigi juudikesksust ning seega eemale tõrjuda ka muude religioonide esindajaid, kaasa arvatud moslemeid.

Teine riigisisene religioosne konflikt on seotud religioossete sionistide liikumisega ning nende eesmärkidega Iisraeli poliitikas. See temaatika puudutab otseselt ka Iisraeli-Palestiina konflikti, sest religioossed sionistid esindavad territoriaalse natsionalismi pooldajaid Iisraelis. See on probleem, mis jääb ka välisvaatlejate hinnangul kõige pikaajalisemaks ohuks Iisraeli poliitilisele stabiilsusele.¹⁰³

2. Ultraortodoksid

Haredi ühiskonnas

Kui riigi loomise ajal oli juhtivateks tegelasteks sionistid, kes nägid uut riiki täiesti sekulaarsena ja puutumatusena religioonist, siis oli olemas ka teine leer, kes väitis, et õige Iisraeli riik saab olla rajatud ainult *halakhale*¹⁰⁴. Need olid ultraortodokssed juudid, keda tunti ka kui *haredi*¹⁰⁵ juute. Umbes pool maailma *haredi* juutidest elab Iisraelis, moodustades ligi 10% kogu elanikkonnast. Peamiselt on nad Ida-Euroopa juutide järeltulijad ja oma religioossetes praktikas järgivad nad väga täpselt usulisi kombeid ning keelduvad tegemast järelandmisi ilmalikule maailmale.¹⁰⁶

---

¹⁰³ Vt Wald 1998

¹⁰⁴ *Halakha* (hbr tava) – juudi kirjatundjate poolt sõnastatud siduv juudi tavaõigus, mis on tuletatud Toorast, Hagadast, Mišnast.

¹⁰⁵ “Rahutud, murelikud” (hbr). Vt “Haredi Definition”. Zionism and Israel – Encyclopedic Dictionary, <http://www.zionism-israel.com/dic/Haredi.htm>, 19.09.2004

¹⁰⁶ Vt Wald 1998

Haredi juudid ei ole olnud juudiriigi (*Jewish state*) rajamise vastu, pigem on nad olnud selle sionistliku ideoloogia ja sekulaarse olemuse vastased¹⁰⁷. Enamik ultraortodokseid rabisid tajus sionismi konflikti traditsionaalse judaismiga, mis asendas Jumala, Toora ja religioossed kohustused sekulaarse natsionalismi ja poliitilise sõltumatusega. *Haredi* juutide seisukoht oli, et sekularismist ja ketserlusest ei saa tulla midagi head ning kasulikku. Isegi käitumismallid, mida religioosne traditsioon heaks kiidab, kaotavad oma väärtuse, kui need usulisest olemusest välja rebida ja sekulaarsesse maailma-vaatesse asetada. Ka immigratsioon ja Palestiina asustamine kuulutati soovimatuks, kui see on ajendatud natsionalismiideedest, mitte religioossetest tunnetest. Sionismi vaadeldi kui *avodah zarat*¹⁰⁸, mis on Toora kohaselt suurim kuritegu. Rabi Wassermann kirjeldas *avodah zarat* kui usku millessegi, mis eksisteerib ja mõjutab inimest väljaspool Jumala tahet. Seetõttu suhtuti ka sionismi kui kaasaegsesse *avodah zarasse*, mis on ohtlik ning loodud ketserlike juutide poolt vastuhakuks Jumalale.¹⁰⁹

18. sajandi lõpus ja 19. sajandi alguses hakkas ka Ida-Euroopa juutide elu muutuma emantsipatsiooni käigus traditsioonilisest kaasaegsemaks. Paljud Vene ja Poola rabid pöörasid aga kaasaegsele elule selja ja hoidusid poliitikast. Nende jaoks oli vastuvõetamatu, et juut määraks oma nime poliitilise kauplemise ja kompromissidega, mis olid demokraatliku ühiskonna poliitikas nii olulised komponendid. Koostöö mittejuutidega ja nende poliitikas osalemine tähendaks antireligioosse maailma toomist juutide ellu, mis omakorda tooks kindlasti kaasa selle korrumppeerumise. Kuid leidis ka rabisid, kes, nähes, kuidas mitmed sionistlikud ja sotsialistlikud parteid meelitasid järjest rohkem juute sekulaarsesse ellu, tahtsid juutide assimileerumist ning ilmalikuks muutumist peatada. Need rabid leidsid, et kõige parem oleks kaasaegseid ohte tõrjuda nende endi vahenditega.¹¹⁰ 20. sajandi alguses ühinesid mõned *haredi* grupid liiduks ning see ühinemine võimaldas neil sekkuda poliitilistesse küsimustesse, mis mõjutasid juute kaasaegses maailmas. 1912. aastal loodi *Agudat Yisrael* ja koos sellega ka Toora Tarkade Nõukogu¹¹¹, mis kujunes selle partei struktuuris otsustavaks organiks.

¹⁰⁷ Vt Don-Yehiya, Liebman 1984. Lk 63.

¹⁰⁸ *Avodah zara* – valejumaluse kummardamine, ebajumalateenistus.

¹⁰⁹ Vt. Don-Yehiya, Liebman 1984. Lk 62.

¹¹⁰ Vt Armstrong 2001. Lk 189.

¹¹¹ *Council of Torah Sages*

Enamik rabisid ei kiitnud ümberasumist Palestiinasse heaks, kartes, et hästi organiseeritud poliitiline sionism summutab seal nende tegevuse¹¹². Pealegi oli ka Jumal keelanud jõudu kasutades tagasipöördumise *Eretz Israelisse*¹¹³.

Samas leidis juba enne *Agudat Yisraeli* loomist juute, kes olid huvitatud praktilistest püüdlustest koloniseerida ja taasrajada *Eretz Israel*. Rabi Lerner'i eestvedamisel loodi aastal 1910 *Moriah* selts, mille eesmärgiks oli organiseerida usklike juutide ümberasumine Palestiinasse. Selle seltsi eesmärgid on juba sellepärast huvitavad, et need kiideti heaks paljude mõjukate diasporaas elavate rabide poolt. *Moriah* põhimõtted rõhuvad käsule asustada Töötatud Maa Iisrael, mis peaks olema igale juudile sama tähtis kui ükskõik mis muu käsk Tooras. Sellepärast on juudid kohustatud võtma ette kollektiivseid pingutusi, et asustada sellele maale ümber nii palju juute kui võimalik. Immigrantide eesmärgiks on muuta see maa õitsvaks ja viljakandvaks. Juutide asumine sellele maale on pühitsetud Jumala nimega ja sellepärast peavad mittejuudid tunnistama selle maa pühadust, Jumala hoolt selle üle ning juutide erilist sidet selle maaga. Samuti lahendab see paljude materiaalsed probleemid diasporaas ning kergendab majanduslikku olukorda *yishuv hayashanis*¹¹⁴.

Moriah liikmeks võisid saada ainult usklikud juudid. Selle liidrid märkisid, et organisatsiooni tähtsus on pakkuda jumalakartlikele juutidele võimalust end sekulariseerimise mõjude eest kaitsta ning tugevdada religiooni rolli era- ja ühiskondlikus elus. Selline lähenemine kummutas argumendid, et massiline immigratsioon rikub usulist keeldu võtta Töötatud Maa jõuga. Leiti, et ainult sõjalise jõu kasutamine on vastuolus *halakhaga*.

Usklike juutide ümberasumisega Palestiinasse tekkisid seal suletud asundused, mille sees oli Tooral kõikumatu mõju. Hea näide on Bnei Brak Tel Avivi lähedal, mille asustasid Poolast pärit religioosset immigrandid 1924. aastal.¹¹⁵

Väljaspool oma kogukonda on *haredi* väga vastuoluline ja tihti põlatud sektor Iisraeli sekulaarses ühiskonnas. Sellisel vaenulikkusel on mitmeid põhjuseid. Näiteks keelduvad ultraortodokssed juudid osalemast riigikaitstes. Ülejäänud Iisraeli kodanikud, kes teenivad Iisraeli kaitsejõu-

---

¹¹² Vt **G. Kepel**. *The Revenge of God: The Resurgence of Islam, Christianity and Judaism in the Modern World*. Pennsylvania: University Press, 1995. Lk 175. [Edaspidi **Kepel** 1995]

¹¹³ Vt **Don-Yehiya, Liebman** 1984. Lk 59.

¹¹⁴ Tegemist oli peamiselt Jeruusalemmas elavate vagade juutide ühendusega, mis oli sionistliku ümberasumise vastu.

¹¹⁵ Vt **Kepel** 1995. Lk 176.

dudes, on pikalt reservis ning maksavad kõrgemaid makse maailmas, süüdistavad *haredi* juute selles, et need üksnes tarbivad, aga ei tooda midagi. Sekulaarsed juudid on vihale aetud ultraortodokssete juutide valmidusest kasutada selle ühiskonna hüvesid, mida nad tegelikult avalikult põlgavad ja laimavad. Näiteks on rahvustelevisioonis muutunud tavaliseks teleülekanded, kus *haredi* viib läbi rituaalseid riigilipu põletamise tseremoniaid, samal ajal kui ülejäänud juudid tähistavad riigi iseseisvust.

Kuid vaatamata sellistele äärmuslikele väljaastumistele leidub ikkagi ka väljaspool religioosset sektorit neid inimesi, kes omamoodi austavad ultraortodokssete juutide kustutamatu ja nu põliste usuliste traditsioonide järele ning pühendumist juutluse õppimisele ja õpetamisele. Paljud juudid, kellele ei meeldi traditsioonilised judaismi sõnumid, usuvad siiski, et riik peaks säilitama oma juudi karakteri ja kiidavad heaks *haredi* jaoks tähtsad igapäeva elu nõuded, näiteks koššer-seadused avalikes söögikohades ning ilmaliku abielu keelustamine.¹¹⁶

Ultraortodokssete juutide suhtumine konflikti põhjustesse

Alus	Kuidas suhtutakse	Tulemus
Sionism	Sionistliku ideoloogia ja sekulaarse korra vastased. Sionismi võrdsustatakse valemuse kummardamisega.	Poliitika on suunatud religioossetele seadustele rajatud juudikeskse riigi moodustamisele.
Iisraeli riik ja sekulaarne ühiskond	Eitavad Iisraeli kui kaasaegset demokraatlikku riiki.	Siseriiklik konflikt mõõdukalt usklike ja sekulaarsete juutidega.
Territoorium: <i>Eretz Israel</i>	<i>Haredi</i> seob Iisraeli, juudi kogukonna ja Iisraeli maa ühtseks ning võõrandamatuks pärandiks, mis kuulub juudi rahvale.	Põhjendus, toetamaks juutide võitlust väliste vaenlaste vastu, kontrolli okupeeritud alade üle ning uusasunduste rajamist okupeeritud aladel.
Araablased	<i>Haredi</i> eesmärk – juudikeskne Iisrael. Araablaste rünnakutes nähakse tihti klassikalist antisemitistlikku tagakiusamist.	Toetatakse araablaste vastu suunatud aktsioone.

¹¹⁶ Vt Wald 1998.

Haredi poliitikas

Kui *Agudat Yisrael* 1912. aastal loodi, olid selle liikmetel väga erinevad vaated organisatsiooni tulevase olemuse kohta. Vene ja Poola juudid, kes olid otsese aktiivsuse suhtes väga ettevaatlikud, nägid *Agudatis* algselt peamiselt kaitsva iseloomuga organisatsiooni. Selle ülesandeks oleks olnud juutide huvide kaitsmine ajal, kui Ida-Euroopa valitsused püüdsid riike kaasajastada.

Samas ei tekitanud uued suunad hirmu nendes juutides, kes olid elanud Lääne-Euroopas ning harjunud kaasaegse maailmaga. Nemad olid valmis seda kõike lihtsalt muutma. Nähes *Agudati* kaitsepositsioonile tõmbumas, taheti üle minna rünnakule.

Ühele *Agudat Yisraeli* loojatest, Jacob Rosenheimile, oli sellise organisatsiooni loomine lausa “kosmiline” sündmus. Esimest korda peale Jeruusalemma templi hävitamist oleks juutidel taas ühendav ja tulevikku kindlustav keskus. *Agudat* sümboliseeriks Jumala võimu Iisraeli üle ja sellest peaks saama tuumorganisatsioon ülemaailmsele juudi kogukonnale. Kuid poliitika suhtes oli Rosenheim ikkagi veel kahtlev ja ta soovis, et alustuseks tegeleks *Agudat* üksnes juudi koolide ning juutide majanduslike huvide kaitsmisega.¹¹⁷

Teine organisatsiooni juhtiv looja, Isaac Breuer, nägi *Agudatis* initsiaatorit, mis alustaks juudi kogukonna reformimist ja vaimulikmaks muutmist. Ta oli vastu igasugusele organiseeritud tegevusele, mis ei lähtunud Toora käskudest. Seega nägi ta ka sionismi ideoloogias mässu Jumala vastu. Kuid samas tõlgendas ta Esimest maailmasõda, Balfouri deklaratsiooni ja juudi asunduste rajamist Palestiinasse kui lunastuse algust. Breuer oli veendunud, et juudid peaksid jätma kõik kodanliku ühiskonna korrumppeerunud väärtused, lõpetama igasugused suhted Euroopa valitsustega ning rajama endale Pühale Maale teokraatliku ja Toorale põhineva riigi.¹¹⁸

Vaatamata erinevustele põhimõtetes, mis puudutasid riigi loomist, olid nii ilmalikud kui religioossed juudid sunnitud teatud kompromisse leidma. Järjest kasvav antisemitism nii Euroopas kui ka araabldest naabrite seas kannustas looma ühtset riiki. Pärast holokausti, mis oli hävitanud suurema osa Euroopa juudi kogukonnast, nägid *haredi* liikmed Iisraeli riiki natuke paremas valguses, sest leiti paik, kuhu juudid said tulla läbi elatud füüsiliste ja vaimsete julmuste järel.

---

¹¹⁷ Vt **Armstrong** 2001. Lk 190.

¹¹⁸ *Ibid.* Vt ka **Don-Yehiya, Liebman** 1984. Lk 65.

Vastutasuks juudi riigi toetamise eest soovisid ultraortodokssed juudid teatud religiooniga seotud soovide täitmist¹¹⁹. 1947. aasta juunis sai *Agudat Yisrael* sionistide liidrikt, David Ben Gurionilt kirja, kus lubati austada religiooni rolli ühiskondlike probleemide lahendamisel¹²⁰. See kiri on saanud tuntuks kui Iisraeli religiooni *status quo*. *Status quo* viitas korraldustele, mis on seotud religiooniga ning millest neli põhilist punkti on:

- jurisdiktsioon abielu ja selle lahutamise üle kuulub religioossetele kohtutele;
- religioosne haridus ja haridussüsteem ei ole mõjutatav riigi tekkega ja tegutseb edasi vanamoodi;
- religioosseid pühasid austatakse ja neist saavad ka riigipühad;
- juudi söömiseseadusi järgitakse avalikus riiklikus toitlustamises.¹²¹

Esimesed kaksikümmend aastat peale Iisraeli riigi loomist 1948. aastal kuni Kuuapäevase sõjani 1967. aastal hoidsid sekulaarsed poliitilised jõud üsna ühtlast ja rahulikku joont. *Agudat* jäi sellel ajal peamiselt kaitsvasse hoiakusse, võideldes *status quos* kokkulepitud religioossete kohustuste ja õiguste eest riigis. Suurimaks mureks oli kaitsta oma usulise hariduse andmise süsteemi ning sekulaarse meeletatuse tungimist *haredi* kogukonda.¹²²

Märkimisväärne on, et peale teise Knesseti valimisi 1951. aastal sai *Agudat* parlamendis 3 kohta¹²³. David Ben-Gurioni juhitud ja valimised võitnud vasakpoolne *Mapai* partei kutsus tulevasse koalitsiooni ka *Agudati*. *Agudat* võttis kutse vastu, aga kui peaminister Ben-Gurion tutvustas oma visiooni ühtlustatud sekulaarsest haridussüsteemist ning aja-teenistusest, kuhu plaaniti kaasata ka tütarlapsed ja *yeshivahde*¹²⁴ õppurid, asusid *haredi* esindajad tõsiselt selle vastu võitlema. Konflikt lõppes *Agudati* väljaastumisega Ben-Gurioni juhitud valitsusest.

Järgnevad kolm aastakümnet oli *Agudatil* Knessetis väike mõju. Kuni 80. aastate alguseni moodustasid *haredi* esindajad ainult 12–15% ülejäänud religioossetest parteidest. Enamuse häältest korjas valimistel sionistlike

¹¹⁹ Vt. Ottolenghi 2000. Lk 41.

¹²⁰ Vt. Don-Yehiya, Liebman 1984. Lk 32.

¹²¹ Vt Ottolenghi 2000. Lk 41–42.

¹²² Vt Kepel 1995. Lk 176.

¹²³ Vt The Knesset – The Israeli Parliament, kodulk, [Edaspidi *The Knesset*, kodulk.]

¹²⁴ *Yeshivah* – usuline õppeasutus või institutsioon Iisraelis, kus õpetatakse Talmudit. Mõned neist on kuulsad ja mõjuvõimsad õppe- ja uurimisasutused, millel on juutide elule suur mõju. Vt. Lambert 1992. Lk 249.

vaadetega Rahvuslik Religioosne Partei¹²⁵, jättes ainult kuni kolmandiku häältest anti-sionistlikule *Agudat*ile. Sellel perioodil heitles *haredi* tõsiselt ka oma ellujäämise nimel, kaitstes seda väikest ruumi, mis sekulaarne maailm oli neile jätnud. *Haredi* liikmed püstitasid nii füüsilisi kui ka sümboolseid barjääre enda ja välismaailma vahele. Näiteks üks kõige radikaalsemaid grupe selles liikumises, *Neturei Karta*, kutsus seda perioodi "müüriks". Põhjus oli lihtne: igal reedel püstitati barjäärid ümber Jeruusalemmas asuva Mea Shearimi rajooni, et katkestada sabati ajal autode liiklus selles piirkonnas.

80. aastate alguseks oli ortodokssed kogukonnad tõusnud aga sellisele tasemele, et *haredi* valijaskond muutus tähtsaks ka valitsevatele sekulaarsetele parteidele. Üks selline kogukond oli näiteks sefardidest koosnev elanikkond Iisraelis.¹²⁶

Peale 9. Knesseti valimisi 1977. aastal, kui esimest korda peale riigi loomist tulid võimule parempoolsed eesotsas Menachem Beginiga, tegi ka *haredi* Iisraeli poliitikas võidukäigu. Kõigepealt vajab Begin koalitsiooni moodustamiseks *haredi* parteide liitumist. Irooniline on sealjuures see, et võimu jagamise määrasid need, kes ei pidanud riiki iseenesest le-gaalseks.¹²⁷

Haredi esindajad tõestasid Knessetis ennast edukate poliitikutena, kasutades neile antud võimu järjest rohkem võimupagasi täiendamiseks. Kui 1977. aastal oli *Agudat*il Knessetis ainult 4 kohta, siis 15. Knessetis oli *Haredi* parteidel juba kokku 18 kohta.¹²⁸

Sellise arvuni jõuti suuresti tänu sefardidest elanike kiiresti kasvava arvuga. Nimelt koosnes *haredi* poliitiline eliit enamjaolt Lääne- ja Ida-Euroopa taustaga juutidest ehk aškenaazidest ning araabiaamaadest pärit juutide usulisele elustiilile vaadati ka *haredi* enda kogukonnas kui kultuuriliselt primitiivsele. Pärast riigi rajamist ei olnud sefardid loonud endale eraldiseisvaid poliitilisi parteisid ega muid usulisi asutusi. Enamuses osalesid nad aškenaazide poolt loodud organisatsioonide tegevuses, nagu seda oli ka *Agudat Yisrael*. Kuid sefardidest elanikkonna kasvu ja üha süveneva sisemise kriisi tõttu tekkis neil kaheksakümnendate aastate al-guses vajadus samuti poliitiliselt organiseeruda.

11. Knesseti valimistele läksidki sefardid oma parteiga, mis sai ni-meks *Shas*¹²⁹, ja valimised võitnud Shimon Peres kaasas selle partei ka

¹²⁵ *National Religious Party- NRP (Mafdal)*.

¹²⁶ Vt *Kepel* 1995. Lk 177–178.

¹²⁷ Vt *Wikipedia*. The Free Encyclopedia. "Haredi", kodulk, 14.08.2004

¹²⁸ Vt *The Knesset*, kodulk.

¹²⁹ *Shromrei Torah Sephardim* – Toora sefardidest kaitsjad.

valitsuskoalitsiooni. Alates nendest valimistest on *Shas* olnud *haredi* kõige arvukam esindaja Knessetis, omades praegu Iisraeli parlamendis 11 kohta.¹³⁰

Suureks võiduks kujunesid *haredile* 1988. aasta valimised, mis Kepeli sõnul tõid ultraortodoksid tsiviilühiskonnast parlamenti. Nimelt said *haredi* parteid ligi kolmveerandi religioossetele parteidele antud häältest ja saavutasid parlamendis 13 kohta. Kuna kummalgi juhtival sekulaarsel parteil ei õnnestunud valimistel saada absoluutset enamust, pidid nad taas *haredi* poole pöörduma. Ultraortodoksid esitasid sellel korral suuri nõudmisi. Ilma, et *haredi* oleks tunnustanud Iisraeli riigi sionistlikku olemust, oli nende toetus ometi nii tähtis, et *haredi* saavutas valitsuses mitmed kokkulepped, mis võimaldas neil oma järgijate toetust veelgi tugevdada. Näiteks kaubeldi välja suured toetused usuliste haridusasutustele, mis tegelikult ei kuulunud riigi jurisdiktsiooni alla.¹³¹

Kuigi *haredi* parteid mängivad poliitikas etteantud reeglite järgi, ei ole nad kaugeltki pühendunud demokraatia printsiipidele. *Agudat Yisrael* on algusest peale seisnud vastu Iisraeli riigile, mis ei rajane Toora võimule kui ainsale ja ainuõigele juudi seaduste legitiimsuse alusele. Nii *Shas* kui ka *Agudat* ei ole kunagi toiminud demokraatlikel põhimõtetel, vaid pigem on nende tegemisi juhtinud rabidest koosnevad nõukogud, kelle otsused on lõplikud.

Jälgides *haredi* osalemist valimistel ning saadud valimistulemusi, võib väita, et:

1) ultraortodoksseid parteisid kaasatakse valitsusse siis, kui kahe juhtiva sekulaarse partei valimistulemused ei anna ühele neist selget ülekaalu. Kui on võimalus *haredi* esindajaid koalitsioonist välja jätta, siis seda ka tehakse.

2) *Haredil* ei ole kindlat eelistust poliitilisel vasak- ja parempoolsel skaalal. Nende eesmärgiks on olla võimule võimalikult lähedal, et hoida riigis religioonile kättevõidetud õigusi.

Mõnikord on *haredi* positsiooni riigi julgeolekut puudutavates küsimustes iseloomustatud kui pehmet ja süütut. Arvatakse, et nendel, kes eitavad sekulaarset Iisraeli riiki, ei tohiks olla mingeid taotlusi selle laiendamiseks ega ka agressiivseks kaitsmiseks. Kuid *haredi* tegelikud seisukohad nendes vastuolulistes küsimustes on märksa keerulisemad kui esmapilgul tundub.

¹³⁰ Vt **The Knesset**, kodulk.

¹³¹ Vt. **Kepel** 1995. Lk 179.

Haredi ei tunnista küll riigi sümboleid, kuid enamus ultraortodokssetest juutidest seob Iisraeli, juudi kogukonna ja Iisraeli maa ühtseks pühaks ning võõrandamatuks pärandiks, mis kuulub Jumala tahtel igavesti juudi rahvale. Araablaste vaenulikkuses ja rünnakutes nähakse klassikalist antisemitistliku tagakiusamist, mis kutsub juute omakorda üles vastupanule ja kaitsmisele. Sellises kontekstis leiab *haredi* piisavalt põhjendusi, et toetada juutide võitlust välisvaenlasega, sõjaväelist kontrolli okupeeritud alade üle ning vastuseisu vägede ning uusasunduste väljatoomisele, ignoreerides samas jätkuvalt Iisraeli riigi sekulaarset olemust.¹³²

3. Religioossed sionistid

Religioossed sionistid ühiskonnas

Mitte kõik religioossed juudid pole sionistlikule liikumisele selga pööranud. Umbes 10% ortodokssetest juutidest kuulub religioosete sionistide ridadesse. Samaselt ultraortodokssete juutidega on ka nemad *halakhast* tulenevate käskude pooldajad. Kuid erinevalt *haredist* on religioossed sionistid teinud rahu kaasaegse ühiskonnaga. Samal ajal kui *haredi* elab jätkuvalt kinnistes getodes ja hoiab igati sekulaarsest välismaailmaga distantsi, elavad religioossed sionistid modernse kultuuri ja ühiskonnaga pigem harmoonias, kui et loobuvad kõigist hüvedest, mida see neile pakub. Ka religioosseid seadusi täites püüavad nad siiski täiel määral ühiskondlikus elus osaleda. Hoolimata sellest, et religioossed sionistid ei õpi sekulaarsete noortega tihti samas koolis, respektierivad nad ka ilmaliku hariduse omandamist. Oma igapäevaelus kasutavad nad pigem kaasaegset heebrea keelt ivriiti kui jidišit¹³³, mis on endiselt väga populaarne ultraortodokssete juutide hulgas.¹³⁴

Religioosse sionismi rajajaks võib pidada rabi Abraham Isaac Kooki¹³⁵. Ta oli esimene, kes tegi julgeid katseid sekulaarse liikumise

---

¹³² Vt Dowty 1998

¹³³ Jidiš ehk juudi keel on keskülemsaksa murdeist kujunenud ning heebrea, romaani ja slaavi keelte sugemetega põimunud germaani keel, mida aškenaazid kõne- ja kirja-keelena kasutasid.

¹³⁴ Vt Wald 1998

¹³⁵ Rabi Abraham Isaac Kook (1865–1935) sündis Grivas (Läti) ning sai pärast teoloogiaõpinguid juba 23-aastaselt rabiks. 1904. aastast töötas ta rabina Haifas, hiljem sai temast Jeruusalemma rabi ja Iisraeli ülemrabi. Rabina oli ta *halakha*-meelne selle kõige rangemas tähenduses. Vt **Jewish Virtual Library**, koduleht, 7.11.2004 [Edaspidi *Jewish Virtual Library*, koduleht.]

“hingestamiseks”. Rabi Isaac Kook immigreerus Palestiinasse 20. sajandi alguses. Nagu ülejäänud rabid, suhtus ka tema sionistlikku liikumisse esmalt eitavalt. Kuid pärast 2. sionistide kongressi oli Kook väga häiritud seal kõlanud seisukohast, et sionismil ei ole mingit tegemist religiooniga. Rabi Kook oli seisukohal, et natsionalism saab olema tappev ning poliitika demonlik, kui sinna ei ole kaasatud pühalikku vaimu.¹³⁶ Ta uskus, et sionistlik liikumine on väga lähedalt seotud messiaanliku lunastusega. Küsimusele, kuidas saavad pabelised inimesed tuua juudi rahvale lunastust, vastas rabi Kook, et ketserlus on juutide ja ka kogu ülejäänud maailma jaoks mööduv periood, mis peabki eelnema lunastusele. Sellise perioodi kirjeldamiseks kasutas ta mõistet *ikvita d'meshiha*, mis tähendab tõlkes “Messia samme”. Sellisel ajal peaks esile kerkima üldine materiaalne ja moraalne allakäik. Sionismiga kaasnevale sekulaarsusele ja ketserlusele osutaski rabi Kook kui märkidele peatselt ilmuvast Messiasist. Kontrasti lunastuse ja *ikvita d'meshiha* vahel lahendas rabi Kook seesmiste ja väliste ilmingute selgitamisega, mis toimuvad inimestes selle protsessi käigus. Juutide müstilise traditsiooni kohaselt on lunastus see, kui kosmos ühineb taas jumaliku allikaga, millest see peale loomist eraldus. Selline kosmiline eraldumine ei ole siiski lõplik. Ükski reaalse elu aspekt ei ole oma jumalikust algest täielikult eraldunud. Jumaliku alge märke leiab igalt poolt ning see on headuse lätteks. Igas halvas ja kurjas eluilmingus on ka midagi head, mis pärineb tema jumalikkusest.

Tõendid ketserlusest juutide ja ka ülejäänud inimeste hulgas on tegelikult ainult väline ning pealiskaudne ilming, mis ei saa takistada arengut lunastuse suunas. See areng väljendub sisemises ärkamises, mis väljendub selles, et hakatakse tundma seotust jumalikkusega ja tungi teha seda, mis on õige ja hea. Selline ärkamine ei pea toimuma teadlikult, ja “ärkajal” ei pea olema jumalikust algest ka tõest arusaama. Seda võidakse tõlgendada kui tõelist või moraalselt emotsiooni, mida ei seostata usulise teadvusega. Seega ei ole rabi Kooki arvates sugugi üllatav leida moraalsest ja rahvuslikust vaimust innustatud inimesi, kes töötavad teiste inimeste heaks, kuulutades ikkagi sõda Jumalale ja Tema sõnale. Inimeste selline käitumine tuleneb jumaliku sädeme ilmumisest, kuid see on maetud sügavale hingesoppi ning nad ei pane seda tähele. Selline kontrast väliste ja sisemiste ilmingute vahel muutub eriti teravaks lunastuse eel. Mida lähemale lunastus jõuab, seda kaugemaks muutub vahe sisemise ja

¹³⁶ Vt Armstrong 2001. Lk 184.

välise vahel ning lõpuks neelab esimene viimase endasse, paljastades Looja tegelikud plaanid.¹³⁷

Samamoodi kritiseeris rabi Kook *haredi* kogukonda, kes sionismi ning ka majanduslike muutuste vastastena nõrgestavad sisemiselt juudi rahvast. Tema oli seisukohal, et sekulaarsed ja religioossed juudid vajavad üksteist ning nad ei saa üksteiseta eksisteerida.¹³⁸

Rabi Kooki kohaselt oli rahvusliku taaselustumise võtmeks juutide püüdlus murda välja oma aheldatusest ja iseenda moodustatud isoleeritusest, mis oli iseloomustanud nende elu diasporaas. Selles osas sarnanesid tema vaated sekulaarsete sionistidega, kes nägid pagenduses kultuurilisvaimset kogemust, mille põhijoonteks olid lahutatud kogukondade vahel, isolatsioon, kokkutõmbumine, moonutatud vaimus ja võõrandumine loovusest ning loomulikkusest. Kuid vastupidiselt ilmalikele juutidele ei omistanud rabi Kook diasporaa negatiivseid aspekte religioossele traditsioonile. Tema arvates ümbritseb judaism kogu elu ja jätab oma jumalikkuse märgi kõikidele selle aspektidele ning kogemustele. Sellepärast ongi sionistlik liikumine judaismi tõeliseks olemuseks, isegi kui sionistid seda ise ei tunnista, ning kogu rahvuslik atribuutika – keel, territoorium, ajalugu, kombad – on täidetud jumaliku vaimuga.

Juutide rahvuslik taasärkamine hõlmab endas ka võitlust pagenduse vastu ja rabi Kook oli seisukohal, et see võitlus peab olema tunnustatud isegi siis, kui seda saadavad kahetsusväärsed lisailmingud. Kuigi sionismi iseloomustavad ketserlus ja sekulaarsus, ei tohi see tähendada usklike juutide eemaletõmbumist antud liikumisest.

Religioossed sionistid on kohustatud aitama kõiki sionistlikust mõtteviisist kannustatud juute jõudma selgusele, et just nende tööst sõltub ühelt poolt igavene side juudi rahva ning *Eretz Israeli* ja teiselt poolt Iisraeli Jumala ning Tema Toora vahel. Rabi Kooki meelest on koostöö sekulaarsete inimestega lunastuse eesmärgil seega positiivse väärtusega ning see peaks kiirendama nende motivatsiooni ja eesmärgi tõelise alge äratundmist ning tagasipöördumist Toora poole.

Pärast Iisraeli riigi rajamist 1948. aastal on rabi Kooki järgijad rakanud tema ekspansioonifilosoofiat nii riigi kui ka selle institutsioonide tasandil. Riigist kujunes religioossetele sionistidele konkreetne lunastuse väljendus.¹³⁹

¹³⁷ Vt. Don-Yehiya, Liebman 1984. Lk 70–71.

¹³⁸ Vt Armstrong 2001. Lk 185.

¹³⁹ Vt Don-Yehiya, Liebman 1984. Lk 72–74.

Gush Emunim

Rabi Abraham Isaac Kooki ideoloogia edasiviijaks sai tema poeg rabi Zvi Yehuda Kook. Ta lihtsustas oma isa suhteliselt keerukat visiooni ning tegi seda kaasaegsemaks. Kui Isaac Kook nägi sionismis jumalikku eesmärki, siis tema poeg uskus, et Iisraeli riik koos kõige sinna kuuluvaga ongi Jumala Kuningriik.

Eretz Israel, juudid ja Toora moodustavad jagamatu kolmiku – hüljates üht, hüljatakse kõik kolm. Yehuda Kooki arvates ei tule lunastust enne, kui kogu maa, mida on kirjeldatud Piiblis, saab olema täielikult asustatud juutide poolt. Kogu juutidele töötatud territooriumi, ka araablaste oma, anastamine peab saama ülimaks religioosseks kohustuseks.¹⁴⁰

Enne Kuuepäevast sõda 1967. aastal oli rabi Yehuda Kooki õpetusel Iisraeli ühiskonnas suhteliselt väike mõju. Võiduka sõja lõppedes, kui Iisraeli riigi uued piirid olid omandanud ligilähedaselt Piiblis kirjeldatud Töötatud Maa piirid, leidis ka tema ideedele rohkem järgijaid.¹⁴¹

1973. aastal järgnenud Yom Kippuri sõda¹⁴² ning Egiptusega alanud rahuläbirääkimised tekitasid konflikte religioossete sionistide ja vasakpoolse valitsuse vahel, mis kavandas rahu nimel teha Egiptusele territooriaalseid järeleandmisi. Selle tulemusena moodustasid rabi Yehuda Kooki järgijad organisatsiooni, mida nad hakkasid kutsuma *Gush Emunim*¹⁴³. Organisatsiooni loomise juhtifiguuriks oli rabi Moshe Levinger.

Algselt oli *Gush Emunim* Rahvusliku Religioosse Partei fraktsioon, kuid pettudes partei järeleandlikkuses parlamendi juhtivatele jõududele, kuulutasid nad ennast iseseisvaks organisatsiooniks¹⁴⁴.

Kuna lunastuse saabumine on rabi Yehuda Kooki järgi seotud territooriumi valdamisega, sai *Gush Emunim* eesmärgiks Iisraeli riigi piiride võrdsustamine *Eretz Israeliga*. Loomulikult olid organisatsiooni liikmed vastu igasugusele maa võõrandmisele, mis Jumalaga tehtud lepingu järgi on antud igaveseks ajaks juutidele.¹⁴⁵

¹⁴⁰ Vt **Armstrong** 2001. Lk 261.

¹⁴¹ Vt **Kepel** 1995. Lk 155.

¹⁴² 4. Iisraeli-Araabia sõda 6.-25. oktoobril 1973 vallandus palestiinlaste rünnakute ja Iisraeli kättemaksuaktsioonide tõttu. Sõda tõi kaasa ülemaailmse naftakriisi. ÜRO resolutsioon nõudis Iisraeli tagasitõmbumist “okupeeritud aladelt”. Vt **Kinder, Hilgemann** 2001. Lk 575.

¹⁴³ Inglise keeles *Bloc of the faithful* – ustavate blokk. Vt **An Historical Encyclopedia of the Arab-Israeli Conflict**. 1996. Westport: Greenwood. Lk 197. [Edaspidi *An Historical Encyclopedia* 1996]

¹⁴⁴ Vt **An Historical Encyclopedia** 1996. Lk 196.

¹⁴⁵ Vt **Kepel** 1995. Lk 157.

Gush Emunim alustas hoogsat uusasunduste rajamist okupeeritud territooriumitele. Rabi Levingeri juhtimisel rajas grupp Kooki järgijaid Nabluse lähedale asunduse, mis sai nimeks *Elon Moreh*. Valitsus üritas neid sealt ära ajada, viidates ÜRO nõudele tagastada palestiinlastele okupeeritud alad. Kuid *Gush Emunim* keeldus seda nõuet täitmast, väites, et teiste rahvaste seadused juutidele ei kehti. *Elon Moreh* asunikud võitsid suure poolehoiu Iisraelis, samal ajal kui neid kritiseeriv valitsus tundus rahvale jõuetu ja nõrgana. *Gush Emunimi* hiilgeajaks loetaksegi aastaid 1974–1977, kui selle liikmed värbasid üle Iisraeli üha uusi juute, kes olesk nõus ümber asuma uusasundustesse.¹⁴⁶

Kui 1977. aastal tuli võimule Begin'i parempoolne valitsus, siis tundus esialgu, et ometi on leitud liitlane, kes toetab *Gush Emunimi* taotlusi. Kuid juba sügisel kirjutati alla Camp Davidi rahulepingule, millega Siinai poolsaar tagastati Egiptusele. Kuigi Siinaid ei mainita Piiblis *Eretz Israeli* osana, ei vaigistanud see *Gush Emunimi* protesti.¹⁴⁷

Kui rabi Yehuda Kook 1982. aastal suri, ei suutnud enam keegi piisaval määral seda karismaatilist juhti asendada ning organisatsioon lõhenes. Üks osa organisatsioonist oli rahuliku tegutsemise poolt, et läbi uue hariduse taaselustada Iisraeli tegelik vaim. Leidus ka neid, kes olid valmis vägivallaks¹⁴⁸. Religioosse sionismi äärmuslased tulid avalikult esile 80ndate aastate alguses, kui Läänekaldal hakati mõrvama araablastest poliitilisi juhtfigure ning korraldati terrorirünnakuid araablastest reisijaid vedanud busside vastu¹⁴⁹.

Gush Emunimi liikmetel on erinevad teooriad selle kohta, mida tuleks teha araablastega *Eretz Israelis*, kuigi nad kõik on nõus seisukohaga, et palestiinlastel ei ole sellele maale mingit õigust. Enamik Yehuda Kooki järgijatest pooldab palestiinlaste jäämist Iisraeli välismaalastena, kes ei saa kunagi kodanikeks ja kellel ei ole ka poliitilisi õigusi. Teised ei annaks neile isegi Iisraeli aladele jäämise õigust ning sunniksid araablasi emigreeruma. Kõige radikaalsem osa *Gush Emunimist* pooldab nende füüsilist hävitamist. See grupp võrdsustab palestiinlased amalekkidega, keda Jumal käskis juutidel halastamatult tappa¹⁵⁰. 1980. aastal avaldas

¹⁴⁶ Vt **Armstrong** 2001. Lk 281–282.

¹⁴⁷ *Ibid.* Lk 285–286.

¹⁴⁸ *Ibid.* Lk 288.

¹⁴⁹ Vt **Wald** 1998

¹⁵⁰ Amalekid olid iisraellastega sugulased (põlvnesid Jaakobi vennast Eesavist). Nad olid rändkarjakasvatajad ning ründasid heebrealasi Egiptusest põgenemisel Siinai kõrbes, saades Iisraeli vaenlasteks paljude sajandite jooksul. Vt **Piiblientsüklopeedia** 1996. Lk 309. Üleskutse amalekkide hävitamisele on kirjas näiteks 5. Moosese 25:19:

rabi Hess artikli, kus ta väitis, et palestiinlased on juutidele sama, mis pimedus valgusele, ning seetõttu väärivad nad sama saatust, mis amalekid¹⁵¹.

Kach

Kui *Gush Emunimi* võib pidada keskmiselt äärmuslikuks organisatsiooniks, siis rabi Meir Kahane poolt rajatud *Kachi* liikumine oli veelgi radikaalsem. Seda iseloomustas äärmine moraalne nihilism.¹⁵²

Meir Kahane oli Ameerika Ühendriikide taustaga rabi, kes siirdus Iisraeli 70. aastate alguses pärast seda, kui Föderaalne Juurdlusbüroo tema tegevuse pärast menetlust alustas. Ka Iisraelis on teda mitmeid kordi arreteeritud, muuhulgas Templimäe õhkimiskavatsuse pärast ning kahtlustatuna osalemises organisatsioonis TNT (Terror Terrori Vastu), mis on võtnud vastutuse mitmete vägivaldsete rünnakute eest Läänekalda araablase, Jeruusalemma kristlike misjonäride ning isegi Iisraeli ilmalike juutide vastu.¹⁵³

Iisraeli saabudes muutus rabi Meir Kahane peamiseks eesmärgiks terroriseerida araablasi seni, kuni nad lahkuvad *Eretz Israelist*. Karen Armstrong iseloomustab Kahane fundamentalismi kui väga primitiivset. Rabi Kahane väitis, et judaismil ei ole olemas palju sõnumeid. On ainult üks sõnum, millega Jumal oma tahtmist väljendab. Selle sõnumi kohaselt tahab Jumal, et juudid tuleksid *Eretz Israel*i ja looksid seal juudiriigi (*Jewish State*). Jumala leping Aabrahamiga on rabi arvates tänapäeval samamoodi kehtiv, nagu see oli kehtiv tuhandete aastate eest. Meir Kahane muutis *Genesis*e müüdi poliitiliseks programmiks, et viia selle raames läbi etniline puhastamine. Tõlgendanud judaismi läbi ühe jumaliku sõnumi, muutus ülesanne rabi meelest lihtsaks – tuleb okupeerida sõjaliselt kogu *Eretz Israel*, ajada araablased nendelt aladelt vägivaldselt välja ning “puhastada” Templimägi. Kui juudid sellega hakkama saavad, siis tuleb ka kauaoodatud lunastus. Ebaõnnestumise korral ennustab Meir Kahane aga tohutut antisemitistliku katastroofi, mis on veel hirmsam kui holokaust. Karen Armstrongi arvates on selline visioon hävingust ja surmast sügavalt nihilistlik. Selline tõlgendamine lähtub eelkõige vihkami-

---

“Ja kui Issand, su Jumal, annab sulle rahu kõigist su vaenlasist ümberkaudu maal, mille Issand, su Jumal, annab sulle pärisosaks pärida, siis kustuta Amaleki mälestus taeva alt! Ära seda unusta!”

¹⁵¹ Vt **Armstrong** 2001. Lk 345–346.

¹⁵² *Ibid.* Lk 349.

¹⁵³ Vt **I. S. Lustick**. For the Land and the Lord: Jewish Fundamentalism in Israel. New York: Council on Foreign Relations, 1988. Lk 133.

sest ja soovist kätte maksta. Rabi Kahane vildakas arusaam saatusest viitab pikaajalise tagakiusamise ja rusumise tagajärgedele. Tema teoloogia näeb kõikjal vaenlasi, olgu need siis kristlased, natsid, neegrid, venelased või araablased.

Oma kätemaksuaktsioonideks leiavad Meir Kahane järgijad õigustuse põhjenduses, et iga kord, kui juudid langevad vägivalda ohvriks, on see Jumala rüvetamine.

Meir Kahane on öelnud: “Kui juuti alandatakse, siis on Jumal häbitatud! Kui juuti rünnatakse, siis on see rünnak Jumala vastu!” Seega on vägivaldne vastuhakkamine Kahane ideoloogia järgi *kiddush ha-Shem*¹⁵⁴. Meir Kahanelt pärineb ka tuntud lause “Juudi rusikas hämmeldunud mittejuutidest maailma näos, mida pole nähtud kaks tuhat aastat see ongi *kiddush ha-Shem!*”¹⁵⁵

Kõige paremaks näiteks sellise ekstremistliku ideoloogia kasutamisest oleks 1994. aastal toimunud massimõrv Hebronis, kui Baruch Goldstein tappis mošees automaadivalangutega 30 inimest ja haavas veel kümneid. Hebronis on kõrvuti nii sünagoog kui mošee, kuna tegemist on nii juutide kui moslemite pühapaigaga. 1994. aasta veebruaris, kui juudid tähistasid sünagoogis Egiptuse orjapõlvest vabanemist, kuulis Goldstein araablaste hüüet “*itbah al-yahud*” (tapke juute). Ta tundis end alandatuna ja järgmisel päeval läks ta mošeesse ning tulistas automaatrelvast palvetamiseks põlvitanud moslemite pihta. Leidub ka Kahanest inspiratsiooni saanud juute, kes tõstavad relvad koguni oma rahva vastu. Siinkohal võiks näitena tuua Iisraeli peaminister Yitzhak Rabini tapmise endise rünnakrühmlase ning tudengi Yigal Amiri poolt 1995. aastal. Amiri tegevust õigustati peamiselt argumentidega, et Rabini valitsus oli tulnud võimule liberaalsete juutide ja araablaste häältega¹⁵⁶, et Rabin ei ajanud juudid pärast poliitikat ja oli reetur, sest toetas Iisraeli territooriumi osalist loovutamist palestiinlastele. Sõjas on reeturi palgaks aga surm.¹⁵⁷

80. aastate alguses üritas *Kachi* liikumine aktiivselt osaleda ka poliitikas ning kogus 1984. aasta valimistel 26 000 häält, saades nii rabi Meir Kahanele saadikukoha Knessetis. Seal kuulutas ta avalikult, et *Kachi* partei ei toeta ühtegi valitsust, mis ei ole araablaste kõrvaldamise poolt.

¹⁵⁴ *Kiddush ha-Shem* – enese patust puhtaks pesemine Jumala nimel.

¹⁵⁵ Vt **Armstrong** 2001. Lk 349–350.

¹⁵⁶ Rabini valitsuskalitsiooni ei olnud 1995. aastal kaasatud ühtegi religiooset parteid.

¹⁵⁷ Vt **M. Juergensmeyer**. *Terror in the mind of God: The global rise of religious violence*. Los Angeles: University of California Press, 2003. Lk 48–51.

Kuid juba järgmisel aastal takistati partei osalemist Knessetis rassismi pooldava poliitika pärast.¹⁵⁸

Peale Meir Kahane tapmist 1990. aastal hakkasid seda mõnikord ka katastroofiliseks messianismiks kutsutavat ideoloogiat levitama tema järgijad nii Iisraelis kui ka mujal maailmas. Rabi poeg Binyamin Kahane moodustas uue rühmituse, mida hakati kutsuma *Kahane Chai* (Kahane elab). *Kachi* liikumise eestvedajaks sai Baruch Marzel. Tänapäeval on hulk aktiivseid liikmeid, kes tegutsevad mõlemas rühmituses. Samuti katub mõlemas rühmituses teadmata arv vähemaktiivseid liikmeid ja toetajaid.

Peale seda, kui nimetatud liikumised 1994. aastal Iisraeli valitsuse poolt keelustati, on mõlemad grupid hoidnud suhteliselt madalat profiili. Kuigi juhtfiguurid ei ole võtnud vastutust mitmete organiseeritud rünnakute eest, mille taga need liikumised ilmselt seisid, on väiksemad grupid sooritanud Läänekaldal spontaanseid rünnakuid palestiinlaste vastu, kasutades tuli- ja külmrelvi ning granaate.¹⁵⁹

Religioosete sionistide suhtumine konflikti põhjustesse

Alus	Kuidas suhtutakse	Tulemus
Sionism	Sionismi suhtutakse kui judaismi tõelisesse olemusse, mida seostatakse messiaanliku lunastuse saabumisega.	Religioossed sionistid teevad koostööd sekulaarsete juutidega. Konflikt <i>haredi</i> juutidega.
Iisraeli riik ja sekulaarne ühiskond	Rahvuslikule atribuutikale (keel, territoorium, ajalugu, sõjavägi) omistatakse jumalik tähtsus. Iisraeli riigist kujunes konkreetne lunastuse väljendus.	Usulise natsionalismi tekkimine.

¹⁵⁸ Vt International Policy Institute for Counter-Terrorism, kodulk., 13.08.2004.

¹⁵⁹ Vt Centre for defence information, kodulk., 12.09.2004.

Alus	Kuidas suhtutakse	Tulemus
Territoorium: <i>Eretz Israel</i>	<i>Eretz Israel</i> on juutidele antud Jumala poolt.	Religioosne kohustus territooriumi omamiseks. Aktiivsed uusasunduste loojad Läänekaldal. Konfliktid valitsustega, kes vahetavad maad rahu vastu. Radikaalsete rühmituste tekkimine – <i>Kach</i> .
Araablased	Araablastesse suhtutakse valdavalt kui välismaalastesse, kellel ei ole Iisraeli riigis kodanikuõigusi. On olemas täiesti radikaalsete vaadetega usulised nationalistid, kes võrdlevad araablasi amalekkidega.	Usulisest nacionalismist motiveeritud gruppide aktsioonid araablaste vastu – <i>Kach, Kahane Chai</i> .

Religioossed sionistid poliitikas

Peale iseseisva riigi loomist on religioosseid sioniste esindanud poliitilisel areenil Rahvuslik Religioosne Partei (NRP). Algusest peale on neid kaasatud igasse koalitsiooni, välja arvatud 1992. aasta vasakpoolsesse valitsusse¹⁶⁰. Iisraeli riigi esimestel kümnenditel, kui valitsevaks olid vasakpoolsed jõud, toetas ka üldiselt nende välispoliitilisi eesmärke. Kasutades ära *haredi* kõrvalejäämist ametlikelt positsioonidelt, saavutasid religioossed sionistid kiiresti kontrolli mitmetes ministeeriumides ja suunasid riigi ressursse oma religioossetesse institutsioonidesse. Mis puutub riigi ja religiooni omavahelise suhte küsimusse peale 1948. aastat, siis toetasid nad ultraortodokssete juutide poolt saavutatud *status quod* usulistes küsimustes. Kuni Kuuepäevase sõjani oligi religioossetel sionistidel kõige suurem mõju judaismi integreerimisele Iisraeli ühiskonda.¹⁶¹

Peale 1967. aasta sõda leidsid religioossed sionistid, et just nemad on see ühiskonna osa, mis pakub kõige järjekindlamat toetust Iisraeli suveräänsusele okupeeritud aladel. Neil oli olemas isegi ideoloogia, mis tegi selle poliitika legitiimseks. Esimest korda muutusid religioossed sionistid

¹⁶⁰ Vt **The Knesset**, kodulk.

¹⁶¹ Vt Wald 1998.

keskseks jõuks, mis dikteeris oma parlamendis saavutatud mõjuga poliitikat.¹⁶²

Saavutatud võitu Kuuepäevases sõjas võeti kui märki Jumalalt, kel oli plaanis juutidele tagasi anda kogu nende *Eretz Israel*. Kõige paremaks mooduseks, kuidas seda protsessi kiirendada, oleks uuesti käivitada asunduste loomine, aga sedapuhku juba sõjaliselt okupeeritud aladel. Religioossed sionistid saidki uusasunduste rajamise kampaania eestvedajateks. Vasakpoolne valitsus tõi asunduste rajamise põhjuseks esmalt strateegilise vajaduse, et Iisraeli omand oleks kaitstud. Kuid religioosete sionistide jaoks oli see vajadus teisejärguline. Nende jaoks oli kõige olulisem ikkagi tagasi nõuda traditsioonidest tulenevat territoriaalset pärandit. Nad alustasid süstemaatilist kampaaniat uusasunduste rajamiseks püha-desse paikadesse, ootamata selleks valitsuse heakskiitu.¹⁶³

Kuni 70. aastateni ei olnud toimunud suuremaid konflikte sekulaarsete ja religioossete sionistide poliitilistes vaadetes. Kuid selged erimeelsused tekkisid pärast 1973. aasta valimisi, kui NRP esitas vasakpoolsele valitsusele omapoolsed nõudmised, mille hulgas oli ka tingimus, et valitsus ei võtaks vastu okupeeritud territooriumite loovutamise otsust.

Kuigi peaminister Golda Meiri poolt juhitud valitsus ei soostunud täitma ühtegi NRP poolt esitatud nõudmist, osalesid viimased siiski koalitsioonis, kartes muidu võimu juurest eemale jääda. Sama juhtus ka järgmise valitsuse ajal, mida juhtis Yitzhak Rabin.¹⁶⁴

Religioossete sionistide ridades hakkas levima hoiak, et valitsuse poliitika võtab järjest rohkem sellise suuna, mis takistab messiaanlikku protsessi. Nad leidsid toetajaid isegi sekulaarsete juutide hulgast, kes küll ei toetanud rabi Kooki ideoloogiat, kuid olid veendunud vajaduses säilitada igat meetrit okupeeritud territooriumist. 1974. aastal loodigi grupi rabide, noorte sekulaarsete juutide, Kooki järgijate ning teiste religioossete sionistide poolt, kes olid teeninud Iisraeli Kaitsejõududes, grupeering *Gush Emunim*. Sellest ei pidanud saama poliitiliste ambitsioonidega partei, kes võitleb Knesseti kohtade pärast, vaid survegrupp, mille eesmärgiks on viia juudid arusaamisele, et sionistlik nägemus Iisraeli riigist tuleneb Iisraeli juutlikust pärandist ning selle ülesandeks on Iisraeli ja laiemas plaanis kogu maailma täielik lunastus.¹⁶⁵ *Gush Emunimi* mitteametlikuks esindajaks NRPs ja parlamendis sai NRP noortefraktsioon¹⁶⁶.

¹⁶² Vt Don-Yehiya, Liebman 1984. Lk 113.

¹⁶³ Vt Wald 1998

¹⁶⁴ Vt Don-Yehiya, Liebman 1984. Lk 106–110.

¹⁶⁵ Vt Armstrong 2001. Lk 280.

¹⁶⁶ Vt Don-Yehiya, Liebman 1984. Lk 106.

Olukord ei paranenud ka pärast 1977. aasta valimisi, kui esimest korda Iisraeli ajaloos sai valimistel esikoha parempoolsete partei *Likud* (hbr k konsolideerumine) eesotsas Menachem Beginiga. Koos suunamuutusega valitsuses asus ka NRP toetama nüüd parempoolset *Likudi* parteid ja võttis osa koalitsiooni tööst.¹⁶⁷

Kuigi *Likud* oli oma poliitikas väga huvitatud julgeolekuküsimustest Läänekaldal, siis probleemid Gaza sektoriga ja Siinai kõrbega olid nende jaoks teisejärgulised. Rahuläbirääkimised Egiptusega olid alanud. Valitsusel oli reaalne võimalus saavutada rahu kauaaegse ohtliku naabriga. Selleks pidi Iisrael loovutama Egiptusele Siinai kõrbe ja eemaldama sealt oma uusasundused. See tekitas pahameelt usklike uusasunike seas, kelle arvates partei, mis jagas nende natsionalistlikku ideoloogiat, ajas juudid välja nende iidset kodumaalt.¹⁶⁸ Kuid see ei sundinud veel NRPd valituskolitsioonist välja astuma.

Kuni 10. Knesseti valimisteni 1981. aastal olid religioossed sionistid saavutanud keskmiselt kümnendiku parlamendikohtadest. Peale pettumusi rahuläbirääkimistes ja kasvavat rahulolematust partei poliitikaga andsid valijad NRPlle 10. Knessetis vaid kuus kohta. Väike osa endistest valijatest liikus ultranatsionalistliku *Tehiya* poole. Suur osa sefardidest juute toetas NRPst lahku löönud *Tami*¹⁶⁹ parteid.¹⁷⁰ Kuni viimaste valimisteni 2003. aastal ei ole Rahvuslik Religioosne Partei saavutanud enam sellist edu, nagu see oli parteil olnud enne 80. aastaid. Samas ei ole partei poliitika Iisraeli ja Palestiina konfliktis ning ka uusasunduste suhtes muutunud. NRP valimisplatvorm 2003. aastal näitab partei nende küsimuste osas väga kriitilist suhtumist:

- alal, mis jääb Jordani jõe ja Vahemere vahele, saab olla ainult üks riik – ja see on Iisraeli riik;
- *Eretz Israeli* pinnal ei saa olema ühtegi iseseisvat Araabia rahvuslikku kogukonda;
- ühtegi tükki Iisraeli maast ei anta võõra riigi kontrolli alla;
- Iisraeli riik tahab rahu ja teeb selleks kõik endast oleneva.¹⁷¹

---

¹⁶⁷ Vt The Knesset, kodulk.

¹⁶⁸ Vt Wald 1998.

¹⁶⁹ *Movement for the Heritage of Israel* iseloomustas ennast pigem traditsioonilise, kui religioosse parteina. 1984. aasta valimistel kaotas suure osa valijatest ultraortodokssele *Shas*'ile .

¹⁷⁰ Vt. Don-Yehiya, Liebman 1984. Lk 115–116.

¹⁷¹ Vt *The National Religious Party homepage*, kodulk., 30.05.2004.

Vaadates NRPd kui läbi Iisraeli kaasaegse riigi ajaloo tähtsaimat religioossete sionistide esindajat, võib partei osalemist poliitikas iseloomustada järgmiselt:

1. Alates esimesest Knesseti valimistest kuni tänaseni on NRP kui sekulaarse sionistliku poliitika toetaja kaasatud igasse valitsuskoalitsiooni. Erandiks on ainult 1992. aastal võimule tulnud Rabini valitsus, kes ei kutsunud koalitsioonis osalema ühtegi religioosset parteid (välja arvatud *Shas* esimeses valitsuses).

2. Analoogselt ultraortodokssete parteidega ei oma religioossed sionistid eelistusi poliitilisel vasak- ja parempoolsel skaalal.

Suhetes sekulaarsete parteidega on määravaks saanud nende poliitika Gaza sektoris ja Läänakaldal.

Kokkuvõtvaid järeldusi

1. Konflikti põhjused ei ole üksnes religioossed või sekulaarsed, vaid moodustavad teineteist mõjutava terviku. Iisraeli ja Palestiina vahelises konfliktis võib esile tuua kaks peamist faktorit – territoorium ning araablaste olukord Iisraeli riigis ja okupeeritud aladel.

Territooriumi puhul on küsimuseks, kuidas peaks olema jaotatud endise Palestiina ning praeguse Iisraeli riigi alad. Peale 1967. aasta sõda on Iisraeli riik hoidnud sõjaväelise kontrolli all nii Transjordaanialt vallutatud Läänekalda alasid kui ka Egiptuse käest võetud Gaza sektorit. Mõlemas regioonis on valdavas enamuses araablastest elanikkond, kellele Iisrael ei anna kodakondsust. Samas on Iisraeli riik olnud aastakümneid vastu ka alade loovutamisele ning seal uue Araabia riigi moodustamisele. 2005. aasta veebruaris Ariel Sharoni valitsuses heaks kiidetud Gazast ja Põhja-Samaariast lahkumise ja asunduste evakueerimise plaan on küll tänaseks jõuvahendeid kasutades ellu viidud, nii et üks ajajärk Iisraeli riigi ajaloos on esialgu lõpule jõudnud, kuid konflikt pole sellega veel kaugeltki lõplikku ning mõlemaid pooli – nii palestiinlasi kui kodudest väljaaetud juudi uusasunikke – rahuldavat lahendust leidnud. Vägivald on jätkunud ka pärast seda, kui Gaza sektor läks täielikult palestiinlaste omavalitsuse kontrolli alla¹⁷².

¹⁷² Näitena võib tuua 28. septembril 2005 varahommikul aset leidnud Iisraeli õhurünaku Gazasse, mis toimus karistuseks selle eest, et Palestiina rellvarühmitused tulistasid raketitega Iisraeli territooriumi. Läänekaldal on toimunud pärast Gazast lahkumist mitmeid haaranguid, mille käigus Iisraeli armee on vahistanud väidetavalt terrorismis

Samuti pole paranenud nende Iisraeli araablaste olukord, kes jäid peale Iisraeli-Araabia ning Kuupäevast sõda elama juudiriiki ja on saanud küll kodakondsuse, kuid kellele ei ole juutidega võrdväärseid õigusi reaalselt tagatud.

2. Usulise mõõtmega toovad Iisraeli-Palestiina konflikti Iisraeli usulis-poliitilised liikumised. Iisraelis on umbes 20% elanikkonnast usklikud, kes on esindatud riigi parlamendis religioossete parteidega. Need liikumised leiavad nii sise- kui ka välispoliitilistele küsimustele lahendusi Pühakirjast ja judaismist. Läbi religioossete traditsioonide ning kirjutiste tõlgendatakse riigi tasandil oma vajadusi ja õigusi näiteks territoriaalsete nõudmistega täitmiseks.

3. Oma vaadetelt sionismi jaotuvad usulis-poliitilised liikumised kaheks – ultraortodoksid, kes ei tunnista Iisraeli riigi sekulaarset olemust, ning religioosset sionistid, kes pooldavad riigi sionistliku ideoloogiat. Mõlemad liikumised viitavad okupeeritud alade küsimuses juudi religioossetele traditsioonidele, mille kohaselt on Iisraeli riigi territoorium ning okupeeritud alad antud igaveseks ajaks juutidele Jumala poolt. Hoolimata erinevatest arusaamadest Iisraeli riigi kaasaegsest olemusest on mõlemad usulised grupid veendunud juutide religioossetes kohustustes omada kogu *Eretz Israeli* territooriumi ning seetõttu on nad alati toetanud Iisraeli okupatsioonipoliitikat. Selle üle, missuguseks kujuneb nende liikumiste käitumine uutes oludes, kui Iisrael on Gaza sektori vabastanud, on veel vara spekuloida. Üht võib aga juba varasemate kogemuste põhjal täheldada: kuna usuliste liikumiste arvates on need alad andnud juutidele Jumal, siis tekitavad sekulaarsete riigijuhtide poolt tehtud territoriaalsed järelandmised üldise rahu nimel regioonis üha uusi riigisiseseid konflikte.

4. Usulised liikumised rõhuvad oma poliitikas Iisraeli riigi juudikesksusele, mis tekitab vähemusrahvaste hulgas rahutusi. Mõlema käsitlemist leidnud usulise liikumise jaoks on Iisraeli riik siiski eelkõige *juudiriik* ning rajatud juutidele. Kuigi Iisraelis ei ole seadusega kinnitatud ametlikku riigiusundit, siis ei saa ükski teine usk olla Iisraelis ometi niisuguses staatuses nagu judaism. Seega on juudid eelistatumas olukorras kui teised usulis-etnilised vähemused, kes ei ole rahul Iisraeli riigi juudikesksusega.

5. Usulis-poliitilised liikumised omavad riigipoliitikas küll teisejärgulist rolli, kuid võivad teatud tingimustel muutuda juhtiva võimu

---

kahtlustatavaid palestiinlasi. Iisraeli kaitseministeerium on teatanud, et Iisrael jätkab surve avaldamist araablaste relvarühmitustele.

määrajaks. Iisraeli riigi parlamendis on juhtivateks parteideks kaks sekulaarset parteid, kes on olnud valitsuse moodustajateks riigi loomisest saati. Kuid religioossed parteid on oma arvestatava valijaskonnaga moodustanud Iisraelis grupi, mida peab mingis osas kaasama koalitsiooni, et valimised võitnud partei saaks võimule asuda.

Eelpool öeldut kokku võttes võib tõdeda, et Iisraeli-Palestiina konflikti puhul on tegemist väga keerulise ning kompleksse probleemistikuga, mis ei ole lahendatav ainult poliitiliste kokkulepetega, arvestamata sealjuures mõlema etnilise poole ajaloolise ja kultuurilis-usulise taustaga.

Nooremleitnant **Severin Israel,**

KVÜÕA Side- ja Infosüsteemide Väljaõppe- ja Arenduskeskuse sideinspektor

Kirjandus

- Album, A.** Israel's Arabs: A Dilemma of Dual Identity. The Middle East, No. 247. July – August. 1995.
- An Historical Encyclopedia of the Arab-Israeli Conflict.** Edited by Bernard Reich. Westport: Greenwood, 1996.
- Antiigileksikon.** Toimetanud Johannes Irmscher. Teine trükk. Tallinn: Valgus, 1985.
- Arian, A.** The Second Republic: Politics in Israel. Chatham, NJ: Chatham House, 1998.
- Armstrong, K.** The battle for God – Fundamentalism in Judaism, Christianity and Islam. Great Britain: Harper Collins Publishers, 2001.
- Armstrong, K.** 2003. Islam. Lühiajalugu. Ilmamaa: Tartu, 2003.
- Centre for defence information.**
<http://cdi.org/terrorism/kach.cfm>, (12.09.2004)
- Country Studies.** Israel.
<http://countrystudies.us/israel/4.htm>, (17.06.2004)
<http://countrystudies.us/israel/5.htm>, (17.06.2004)
<http://countrystudies.us/israel/6.htm>, (17.06.2004)
<http://countrystudies.us/israel/23.htm>, (17.06.2004)
- Don-Yehiya, E., Liebman, C. S.** Religion and Politics in Israel. Bloomington: Indiana University Press, 1984.
- Dowty, A.** The Jewish State: A Century Later, Updated With a New Preface. Berkeley: University of California, 1998.
<http://texts.cdlib.org/dynaxml/servlet/dynaXML?docId=ft709nb49x&chunk.id=ch8>, (05.06.2004)

International Policy Institute for Counter-Terrorism

http://www.ict.org.il/inter_ter/orgdet.cfm?orgid=19, (13.08.2004)

Jewish Virtual Library

<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Politics/aguddat.html>,
(13.07.2004)

<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Politics/shas.html> (13.07.2004)

http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/biography/Rav_Kook.html
(07.11.2004)

Juergensmeyer, M. Terror in the mind of God: The global rise of religious violence. Los Angeles: University of California Press, 2003.

Kepel, G. The Revenge of God: The Resurgence of islam, Christianity and Judaism in the Modern World. Pennsylvania: University Press, 1995.

Kinder, H., Hilgemann, H. Maailma ajalugu esiajast tänapäevani. Tallinn: Avita, 2001.

Lambert, L. Israel – Zentrum der Weltgeschichte? 2. Aufl., Neuhausen-Stuttgart: Hänssler, 1992.

Lustick, I. S. For the Land and the Lord: Jewish Fundamentalism in Israel. New York: Council on Foreign Relations, 1988.

Orlinsky, H. M. Ancient Israel. New York: Cornell University Press, 1954.

Ottolenghi, E. Religion and Democracy in Israel. – Religion and Democracy. Edited by D. Marquand and R. Nettler. Oxford: Blackwell Publishers, 2000.

Piibel. Vana ja Uus Testament. Tallinn: Eesti Piibliselts, 1997.

Piiblientsüklopeedia. Tallinn: Eesti Raamat, Logos, 1996.

Saks, E. Saks, T. Püha maa Iisrael. Tallinn: Eesti entsüklopeediakirjastus, 1998.

Shetreet, S. Reflections on Israel as a Jewish and Democratic State. – Israel Studies, Vol 2, No. 2. Fall, 1997. Lk 190–197.

Zionism and Israel Information Centre – Encyclopedic Dictionary. Haredi

<http://www.zionism-israel.com/dic/Haredi.htm>, kodulk., 19.09.2004

The Knesset – The Israeli Parliament

http://www.knesset.gov.il/history/eng/eng_hist1_s.htm, (28.09.2004)

http://www.knesset.gov.il/history/eng/eng_hist2_s.htm, (28.09.2004)

http://www.knesset.gov.il/history/eng/eng_hist3_s.htm, (28.09.2004)

http://www.knesset.gov.il/history/eng/eng_hist4_s.htm, (28.09.2004)

http://www.knesset.gov.il/history/eng/eng_hist5_s.htm, (28.09.2004)

http://www.knesset.gov.il/history/eng/eng_hist6_s.htm, (28.09.2004)

http://www.knesset.gov.il/history/eng/eng_hist7_s.htm, (28.09.2004)

http://www.knesset.gov.il/history/eng/eng_hist8_s.htm, (28.09.2004)

http://www.knesset.gov.il/history/eng/eng_hist9_s.htm, (28.09.2004)

http://www.knesset.gov.il/history/eng/eng_hist10_s.htm, (28.09.2004)

http://www.knesset.gov.il/history/eng/eng_hist11_s.htm, (28.09.2004)

http://www.knesset.gov.il/history/eng/eng_hist12_s.htm, (28.09.2004)

http://www.knesset.gov.il/history/eng/eng_hist13_s.htm, (28.09.2004)

http://www.knesset.gov.il/history/eng/eng_hist14_s.htm, (28.09.2004)

http://www.knesset.gov.il/history/eng/eng_hist15_s.htm, (28.09.2004)

http://www.knesset.gov.il/history/eng/eng_hist16_s.htm, (28.09.2004)

The National Religious Party homepage

<http://www.mafdal.org.il/?sid=27> (30.05.2004)

Usher, G. Palestine. – Race and Class, Vol. 42, No 4, 2001.

Vääri, E., Kleis, R., Silvet, J. Võõrsõnade leksikon. Kuues, parandatud trükk. Tallinn: Valgus, 2000.

Wald, K. D. The Religious Dimension of Israeli Political Life. September 1998.

<http://www.clas.ufl.edu/users/kenwald/main/3305KWald00000.pdf>,
(20.09.2004)

Wikipedia. The Free Encyclopedia.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Haredi>, (14.08.2004)

Yiftachel, O., Ghanem, A. 2004. Towards a theory of ethnocratic regimes: Learning from the Judaization of Israel/Palestine. – Rethinking ethnicity – majority groups and dominant minorities. Edited by E. P. Kaufmann. London: Routledge, 2004.

Yiftachel, O. Democracy or Ethnocracy: Territory and Settler Politics in Israel/Palestine. Summer 1998.

<http://www.merip.org/mer/mer207/yift.htm>, (02.08.2004)